

SZABÓ Péter

SAJÁTJOGÚ EGYHÁZTAGSÁG A HATÁLYOS JOG SZERINT (CIC 111-112. ÉS CCEO 29-38. KK.)

BEVEZETÉS; I. ELŐZETES TERMINOLÓGIAI MEGJEGYZÉS (A SAJÁTJOGÚ EGYHÁZ ÉS EGYHÁZTAGSÁG FOGALMA); II. A SAJÁTJOGÚ EGYHÁZTAGSÁG ELNYERÉSÉNEK TÍPUSAI: *II.1 Az egyháztagság elnyerése keresztség révén*: II.1.1 Tizennégy éven aluli személyek; II.1.2 Tizennegyedik évüket betöltött személyek; *II.2. A sajátjogú egyháztagság elnyerése rítusváltoztatás révén*; II.2.1 A sajátjogú egyháztagság megváltoztatása törvényi felhatalmazás alapján; II.2.2 A sajátjogú egyháztagság megváltoztatása egyedi felhatalmazás alapján; *II.3. A sajátjogú egyháztagság elnyerése katolizálás révén*; III. ELJÁRÁSMÓD ÉS REGISZTRÁCIÓ; IV. A RÍTUSTÖRVÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA; V. ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK A RÍTUSTÖRVÉNYEK ÖSSZKÉPÉHEZ.

BEVEZETÉS

Magyarországon a katolikus lakosság mintegy 5 %-a a konstantinápolyi tradícióhoz tartozó, magyar-bizánci rítusú (*ritus byzantinus hungarorum*¹) keleti katolikus egyház tagja, ezért a címben jelzett téma hazánkban komoly gyakorlati jelentőséggel bír. Ha pedig a környező országokban kialakult helyzetet tekintjük, túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a kánonjogtudománynak a rítuszabályozás tekintetében súlyos elméleti és gyakorlati kérdésekre kell mielőbb választ adnia.

Jelen tanulmányunk célja elsősorban a vonatkozó hatályos jogszabályok átfogó magyar nyelvű ismertetése és magyarázata. Egy másodlagos szempontot sem hagyhatunk azonban figyelmen kívül, mégpedig azért nem, mert az – nézetünk szerint – szoros kapcsolatban áll a rítuszabályok magyarázatával.

A kérdéskört utoljára monografikus szinten vizsgáló *W. Bassett* egyik végkövetkeztetése az volt, hogy a – műve megírásakor hatályos – rítuszabályok gyenge pontja a rugalmasság hiánya, ami miatt azok századunk közepén már nem feleltek meg az egymástól olykor lényegileg eltérő helyi körülmények követelményeinek. A rítusbeli hovatarozásra vonatkozó normák az interrituális területekre jellemző, igen eltérő szociális és egyházi érdekek konfliktusában – legalábbis a szórványterületeken – már

¹ Jelenleg hivatalosan többnyire már «magyar rítus»-ról beszélnek (pl. *Annuario Pontificio* 1999, 1157). Mégis az ezen valóság történeti eredetére való elnevezésbeli utalás továbbra is indokolt, mert jelzi, hogy a «rítus» nem önmagában megálló, születési és állandó viszonyítási pontjától függetleníthető valóság (vö. SZABÓ P., *Sajátjogú egyházak a CCEO 174-176. kánonjának szabályozása szerint*, in *Athanasiana* 2 [1996] 137-139). E megközelítésmódot látszik alátámasztani a Szentszék azon döntése is, mely értelmében a konstantinápolyi tradícióhoz tartozó egyházak esetében nem rítusonkénti, hanem elsődlegesen egy *egységes* liturgikus reform valósítandó meg; vö. CONGREGAZIONE PER LE CHIESE ORIENTALI, *Istruzione per l'applicazione delle prescrizioni liturgiche del Codice delle Chiese orientali*, 6. I. 1996, Città del Vaticano 1996, 8-9.

nem voltak képesek betölteni rendeltetésüket.² A kodifikációnak deklaráltan vezérfonalát képező II. Vatikáni Zsinat különleges értékűnek nyilvánította a keleti katolikus közösségek apostoli hagyományokra visszanyúló örökségét és –következésképpen– feladatként jelölte meg a keleti katolikus egyházak védelmét és felvirágoztatását.³ Magától adódik tehát a kérdés, hogy a törvényhozó milyen lépéseket tett a régi jog említett hiányosságainak kiküszöbölésére? Hogy erre a kérdésre megfelelő választ adhassunk, ki kell majd emelnünk a kodifikáció azon fő tendenciáit, melyek meghatározták a rítustörvények értékrendjét, irányvonalát.

A sajátjogú egyháztagság kérdése hagyományosan –többé-kevésbé éles– feszültségekkel terhes. Megengedve, hogy e kérdéskörben eltérő megközelítési (“hovatarozási”) látásmódok lehetségesek, a jogszabályok magyarázatánál igyekszünk hangsúlyozni azon alkalmazási szempontokat, melyek döntőek lehetnek a tekintetben, hogy a hatályos jog meg tud-e felelni az említett zsinati célkitűzésnek.

Reméljük, hogy írásunk legalább azért hasznos lesz, mert első alkalommal közli magyar nyelven immár a kérdésre vonatkozó szabályok teljes körének tartalmát, illetve mert az értelmezés vonatkozásában elindíthat egy olyan reflexió-sorozatot, amely alapja lehet egy a kérdésre vonatkozó új és átfogó részleges jogalkotásba foglalható konszenzusnak. Noha hazánkban –részint a békés politikai-etnikai környezetnek, részint pedig a hívek rítusbeli identitástudatának köszönhetően– a sajátjogú egyháztagság problémái messze nem jelentkeznek olyan éles formában mint a regenerálódás hosszú folyamatát élő kárpátaljai vagy román görög katolikus egyház esetében, mégis egy közösen kialakított részleges normagyűjtemény, mely egyértelmű megoldásokat adna az egyetemes jog szintjén fennmaradt értelmezési és főként alkalmazási problémákra, hatékonyan segíthetné a két egyház zökkenőmentes együttműködését, s ennek révén a közös küldetés hatékonyabb realizálását is.

I. ELŐZETES TERMINOLÓGIAI MEGJEGYZÉS (A SAJÁTJOGÚ EGYHÁZ ÉS EGYHÁZTAGSÁG FOGALMA)

Noha a kánonjogi nyelvhasználat mellett a köznyelvben is meggyökeresedett a “rítustagság”, “rítusváltás” stb. kifejezés, ma az egyes keleti katolikus közösségeket alkotó részegyházak csoportjait hivatalosan már nem a korábbi (jogi vagy sajátjogú) *rítus*, hanem az *Egyház* kifejezéssel illetjük. Több dokumentumában az *Ecclesia particularis* megnevezést alkalmazta rájuk már a II. Vatikáni Zsinat is,⁴ ám –minthogy ezen kifejezés tradicionálisan az egyetlen megyéspüspök irányítása alatt álló részegyházat (nem pedig azok csoportjait) jelöli– utólagos terminológiai pontosításra volt szükség. Ez a maga teljességében a keleti

² Vö. W. BASSETT, *The Determination of Rite* (Analecta Gregoriana 157), Roma 1967, 238.

³ OE 1, 4 és 5; (a zsinati dokumentumok magyar nyelvű szövegéhez lásd: CSERHÁTI J. – FÁBIÁN Á. [szerk.], *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest³ 1986).

⁴ Lásd: LG 13c, UR 14a és mindenekelőtt OE 2.

kódex révén valósult meg, mely dokumentum a szóban forgó közösségekre immár a sajátjogú egyház (*Ecclesia sui iuris*) kifejezést használja.⁵ Éppen ebből adódik, hogy a kánonjogi szaknyelv ma már nem rítustagságról illetve rítusváltásról, hanem “sajátjogú egyházbeli tagságról” és a “sajátjogú egyházbeli hovatartozás megváltoztatásáról” beszél.

Az új szóhasználat kifejezi, hogy egy keleti katolikus közösség elsődlegesen Isten népének egy olyan hierarchikusan meghatározott része, mely valódi «ekklezifania», azaz az egyházi kommunió specifikus megjelenítője.⁶ A rájuk jellemző szociokulturális jegyek (azaz a katolikus hit sajátos életmód szerinti megélése, mely jellemző liturgikus, teológiai, lelki és nem utolsósorban fegyelmi adottságok összességeként jelenik meg), bár az egyetemes egyház különleges értékeit hordozzák, az ekkleziális dimenzióhoz képest immár nyilvánvalóan másodlagosak. Eszerint a sajátjogú egyháztagságból fakad a keresztény hit egy jellemző módon történő megélése (rítus), nem pedig megfordítva, a rítusból a személy sajátjogú egyházbeli hovatartozása.⁷ Tekintettel azonban a köznapi szóhasználat elterjedtségére, az egyes autonóm részegyházcsoportokhoz való tartozást többnyire a továbbiakban is a már meghonosodott és magyarosabbnak tűnő “rítus”, “rítusváltás” kifejezéssel jelöljük. Éppen ezért tartottuk fontosnak a fenti terminológiai és szemléletváltozás tényére felhívni a figyelmet.

II. A SAJÁTJOGÚ EGYHÁZTAGSÁG ELNYERÉSÉNEK TÍPUSAI

Amikor valaki az Egyház tagja lesz, nemcsak az egyetemes egyházhoz és egy egyházmegyéhez csatlakozik, hanem Krisztus egyházának imént említett harmadik dimenziójához, azaz a sajátjogú egyházak egyikéhez is. Ez utóbbi tagság pedig –minthogy egy meghatározott hierarchiának és az ahhoz kapcsolódó sajátos fegyelmi rendnek való alávetettséget is magában foglal– jelentősen érintheti a személyek cselekvőképességét.

Egy adott sajátjogú egyház tagjává válni –az érintett személy státuszától függetlenül– három, egymástól eltérő módon lehetséges: (1) a még meg nem kereszteltek a *keresztség* alkalmával nyerhetnek tagságot; (2) a katolikus krisztushívók *rítusváltoztatás* révén csatlakozhatnak egy katolikus egyházon belüli másik sajátjogú egyházhoz; (3) a nem katolikus keresztények pedig a katolikus egyházzal való teljes közösség elfogadásával (*katolizálás*). Az alábbiakban a sajátjogú egyházbeli tagság kérdését is ezen három típus szerint tárgyaljuk.

⁵ CCEO 27. kán. A terminológiai fejlődés folyamatának áttekintéséhez lásd pl. I. ŽUŽEK, *Le «Ecclesiae sui iuris» nella revisione del diritto canonico*, in *Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*, R. LATOURELLE (a cura di), Assisi 1987, II, 869-882; vö. *Nuntia* 28 (1989) 18-19.

⁶ A kérdés kifejtéséhez lásd: P. SZABÓ, *Opinioni sulla natura delle Chiese «sui iuris» nella canonistica odierna*, in *Folia Theologica* 7 (1996) 239-251.

⁷ I. ŽUŽEK, *Presentazione del Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in ID., *Understanding the Eastern Code* (Kanonika 8), Rome 1997, 122.

II.1 Az egyháztagság elnyerése keresztség révén

II.1.1 Tizennegy éven aluli személyek

Ha a keresztelendő személy még nem töltötte be *tizennegyedik* életévét, akkor a sajátjogú egyházbeli hovatartozása tekintetében egyedül a szülők (vagy az őket helyettesítő törvényes képviselő) jogállása a meghatározó. A két ide vonatkozó jogszabály⁸ együttes vizsgálatából az derül ki, hogy –a vegyes rítusú katolikus szülők kérdésre vonatkozó szabad és kölcsönös megegyezésének lehetőségét megengedve– végső soron továbbra is a katolikus apa dönthet arról, hogy keresztelésük alkalmával gyermekeik mely sajátjogú egyházban nyernek tagságot (tudniillik az egyáltalán lehetséges variációk közül).

Míg a latin jog a vegyes rítusú *katolikus* házasságok esetén elsőként a szabad megegyezés lehetőségét említi és csak annak hiányában utal az apa egyoldalú döntési lehetőségére, addig a keleti kódex a döntés szempontjából meghatározó személyt helyezi előtérbe, s így perspektívájában az apa saját rítusának továbbviteléről való lemondási lehetősége válik kiegészítő szabállyá. Mi több, a keleti kánon azt is jelzi, hogy a Szentszék a veszélyeztetett keleti egyházak tekintetében részleges jog révén újra megszoríthatja a szülők szabad választási lehetőségét.⁹

A kommentárok nagy része a két kódex szövegezése közti ezen eltérést inkább csak stilisztikai differenciának minősíti. Figyelembe véve azonban azt, hogy a keleti jog szerint a közös megegyezéshez (azaz ahhoz, hogy az apa hozzájáruljon a keresztelendőnek az anya szerinti egyházhoz való csatlakozásához) *külső* akaratnyilvánítás szükséges,¹⁰ a szövegbeli eltérés nem csekély gyakorlati következményekkel jár. A latin kódex önmagában vett szabályozása szerint ugyanis –abból adódóan, hogy az nem határozza meg az akaratnyilvánítás jogi formáját– a megkeresztelt rítusát végső soron a keresztség szertartásából a hovatartozásbeli szándékra való következtethetőség mellett felállított vélelem határozná meg. A keleti jog ellenben –kifejezett akaratnyilvánítást követelve ahhoz,

⁸ CIC 111. kán. – 1. § *A keresztség felvétele által a latin egyházhoz tartozóvá válik azoknak a szülőknek a gyermeke, akik maguk is oda tartoznak, vagy –ha egyikük nem tartozik oda– közös akaratú úgy kívánták, hogy gyermeküket a latin egyházban kereszteljék meg; ilyen közös akarat hiányában a gyermek a keresztséggel az apa rítus szerinti egyházába kerül.* (A latin kódexből vett idézetek az Erdő Péter által közreadott fordítás szövegét követik.)

CCEO 29. kán. – 1. § *A tizennegyedik életévét még be nem töltött gyermek a keresztség révén abban a sajátjogú egyházban nyer tagságot, melyhez az apa tartozik. Ha ellenben csak az anya katolikus, vagy mindkét szülő közös akaratú azt kéri, akkor ahhoz az egyházhoz fog tartozni amelyikhez az anya, fenntartva az Apostoli Szentszék által hozott részleges jog lehetőségét.*

⁹ A kánon szerint ezen részleges jog szerzője az Apostoli Szentszék. Ilyennek minősülne azonban az érintett közösség által kezdeményezett norma is, amennyiben az Apostoli Szentszék azt különleges formában hagyja jóvá (*approbatio in forma specifica*); vö. B. PRIMETSHOFER, *Interrituelles Verkehrsrecht im CCEO*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 160 (1991) 350.

¹⁰ Vö. ERDŐ P., *A szentségi jog rítusközi (egyházközi) kérdései (keresztség)*, in *Orientalium dignitas*. A XIII. Leó pápa által kiadott «Keletiek méltósága» kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozium anyaga, 1994. november 2-4, OROSZ L. (szerk.), Nyíregyháza 1995, 140; vö. CCEO 29. kán. 1. § b, lásd: 62. jegyzet).

hogy a tizennégy éven aluli gyermek az anya szerinti egyházhoz tartozhasson— kiküszöbölve annak lehetőségét, hogy a szülők kánonjogi ismereteinek hiánya, határozatlansága vagy netán e tekintetben fennálló kölcsönös közömbössége miatt a keresztelendő hovatarozásának meghatározásában esetleg mégis a kiszolgáltató szándéka váljon meghatározóvá. Bár a keleti kódex e ponton nyilvánvalóan nem módosítja formálisan a párhuzamos latin jogszabályt, annak alkalmazására mégis számottevő módon hat, amennyiben a benne kifejeződő törvényhozói szándék világossá teszi, hogy a latin kódexben kilátásba helyezett megegyezés is külső, formális akaratnyilvánítást követel.

Az anyát követő hovatarozás feltételeként szereplő közös megegyezés, illetve annak saját kezdeményezéséből fakadó jellege a tapasztalatok alapján vitákat eredményezhet. Ezért ésszerű az a javaslat, mely szerint az idézett két kánonban utalt akaratnyilvánítás formáságait és bizonyítási módját a részleges jognak kellene pontosan meghatározni.¹¹ Minthogy a szertartásnak viszont nincs meghatározó szerepe a sajátjogú egyháztagság tekintetében, nem annyira a szertartástól eltérő hovatarozásbeli szándék esetén, hanem akkor látszik indokoltnak a nyilatkozattétel, ha a gyermeknek nem az apa rítusát szánják.¹² Ennek legegyszerűbb formája az volna, ha a részleges jog a férj írásbeli nyilatkozatát követelné meg, ha keresztelendő gyermekének az anya szerinti egyházbá lépéséhez kíván hozzájárulni. Csakis ily módon válik ugyanis egyértelművé, hogy a különböző rítusú szülők gyermeke, hacsak eltérő formális megállapodást nem tettek, az apa rítusát fogja követni, akkor is ha valamely okból más szertartás szerint kereszteltek volna (vö. CCEO 29. kán.).

Ugyanakkor az 1983. november 27-e és 1991. október 1-e között végzett keresztelesek esetében –a latin kódex kevésbé pontos megfogalmazásának eredményeként– külön akaratnyilvánítás hiányában a vélelem a ceremóniával megegyező hovatarozásbeli szándék mellett szól.¹³

Ha tehát mindkét fél *egyetlen* sajátjogú egyház tagja (például két örmény vagy két latin szülő gyermekéről van szó), a tizennégy éven aluli keresztelendő is *szükségszerűen* ugyanazon egyházhoz fog tartozni, még akkor is ha a szentséget –*bármely* oknál fogva is– netán más szertartás szerint szolgáltatták volna ki.¹⁴ A keresztség ceremóniájának ugyanakkor továbbra is ki kell fejeznie a sajátjogú egyházbeli hovatarozást. Ezért a választott hovatarozáshoz képest idegen szertartás szerinti keresztelekre külön hatósági engedély szükséges.¹⁵

¹¹ Így: ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 140.

¹² A ceremóniához kötött vélelem ugyanis –éppen a diaszpórában élő, latinizálódott keleti hívek eredeti rítusuk iránti közömbössége miatt– a *gyakorlatban* szinte kizárólag a latin egyházhoz való csatlakozást eredményezne. Ezért szükséges annak legalább egy formális nyilatkozat erejéig feltételt szabni.

¹³ A klandesztiin egyházak esetében viszont –mint később láthatjuk– a keresztelesek ceremóniája ezen időszakban sem képezi a rítusbeli hovatarozásra vonatkozó vélelem alapját; vö. 44. és köv. oldal.

¹⁴ A kérdés példák révén történő kifejtéséhez lásd: ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 138-139.

¹⁵ Mint azt *M. Brogi*, a Keleti Egyházak Kongregációjának volt altitkára a CIC 111. kánonjának magyarázata kapcsán megjegyzi, két latin szülő különféle okokból kérheti gyermeke valamely keleti szertartás szerinti kereszteleését. A saját kiszolgáltató hiányán

Amennyiben viszont a felek –bár mindketten katolikusok– *más és más* sajtójogú egyházhoz tartoznak, a hovatarozás, mint láttuk, végső soron az apa döntésétől függ.¹⁶ Az anya rítusát a tizennégy éven aluli gyermek csakis akkor követheti, ha abba az apa is formális akaratnyilvánítással adta beleegyezését. Noha az apa szerepe a CCEO 29. kán. tükrében ma is domináns a gyermekek rituális (pontosabban sajtójogú egyházbeli) hovatarozásának meghatározásában, e norma a korábbi, keletiekre is érvényes joghoz (CIC 1917 756. kán. 2. §) képest mégis lényegi eltérést tartalmaz. Ma ugyanis –kifejezett megegyezés esetén– immár a keleti katolikus apának is joga van arra, hogy gyermekének a felelés szerinti egyházhoz való csatlakozása mellett döntsön.¹⁷

Az anya rítusát követi viszont a tizennégy éven aluli kereszstelendő abban az esetben, ha házastársa *nem katolikus* (CCEO 29. kán.).

A keleti kódex szerint a *férjezetlen* anya gyermeke szükségszerűen az anya rítusát fogja követni (CCEO 29. kán. 2. § 1°).¹⁸

Az *ismeretlen* szülők tizennégy éven aluli gyermeke a törvényes képviselők rítusát követi (2°). Amennyiben viszont a szülők nem ismeretlenek, csak már nem élnek vagy jogaik gyakorlásában akadályozva vannak, teljes mértékben érvényesül a fenn említett szabály, amely szerint a tizennégy éven aluli gyermek hovatarozása kizárólag a szülők jogállásától és döntésétől függ.¹⁹

A latin kódex ezeket a kérdéseket nem szabályozza. Az így keletkező valódi jogházagok kitöltésére ezért –mint hasonló esetekre hozott törvények– a fentebb említett keleti normák alkalmazandók (vö. CIC 19. kán.).

túl, így pl. baráti vagy rokoni kapcsolat miatt, vagy akár egy adott rítushoz való különös vonzódás miatt is. Az első esetben megjelenő szükséghelyzetet leszámítva ilyenkor mindig az Apostoli Szentszék *engedélye* szükséges a szentség kiszolgáltatásának megengedtségéhez. Minthogy pedig ilyenkor egy pozitív *engedménnyről* van szó és nem a 846. kán. 2. §-ának szabálya alóli *felmentésről*, a szóban forgó közreműködés meghaladja a helyi püspökök illetékességi körét; M. BROGI, *I cattolici orientali nel Codex Iuris Canonici*, in *Antonianum* 58 (1983) 221; ehhez lásd még: PAULUS VI, mp. *De Episcoporum munibus* (n. IV), 15. VI. 1966, in AAS 58 (1966) 469. (A CS 6. kán. 2. §-a szerint ezen engedély megadására a helyi hierarchák is illetékesek voltak.)

¹⁶ Noha magától érthető, talán mégsem felesleges megemlíteni, hogy a szülők házasságkötése szertartásának rítusa önmagában semmilyen hatással sincs a gyermekek hovatarozására (vö. pl. MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KAR, *Körlevél* [A szórványban lakó görög katolikus hívek lelki gondozásáról], 1974. IX. 12., 12. no. 3c.).

¹⁷ Mint ismeretes, a XIV. Benedek-féle *Etsi pastorales* kezdetű rendelkezés többek között ilyenkor is –egyoldalúan– csak a görög rítus rovására tett lehetővé hasonló lépést; vö. BÁNK J., *Kánoni jog*, I, Budapest 1960, 428.

¹⁸ A házasság későbbi megkötésének vagy törvényesítésének a már megkeresztelt gyermek rítusbeli hovatarozására gyakorolt hatásához lásd: 49. old.

¹⁹ ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 143. (A *postumus* gyermeket az anya szerinti rítushoz tartozónak tekinti viszont: S. SÍPOS, *Enchiridion iuris canonici*, Romae 1954, 76.)

A kérdés bonyolultabb viszont a meg *nem keresztelt szülők* gyermekének esetében. A keleti jog szerint ilyenkor a gyermek annak a személynek a rítusát követi, aki a katolikus nevelés biztosítását felvállalta (CCEO 29. kán. 2. § 3°). A latin jog viszont nem korlátozza a szülők szabadságát a tekintetben, hogy a katolikus nevelést biztosító személyétől eltérő sajátjogú egyházba kérik gyermekük felvételét. Az eltérő szabályozásban rejlő feszültség feloldására megoldás lehet egy olyan részleges latin jogszabály, mely szerint a szülőknek gyermekük hovatarozására vonatkozó szándékukat a latin egyház választása esetén is szükségszerűen azzal kell kifejezni, hogy ezen egyházból való személyt jelölnek ki a katolikus nevelés biztosítására.²⁰

A keleti kódex sem ad viszont közvetlen szabályt arra az esetre, amikor ortodox szülők kérik gyermekük *katolikusnak* keresztelését.²¹ A kérdés leginkább a nyugati diaszpórában élő ortodoxok esetében merül fel, ahol többnyire a latin egyházhhoz tartozást kérik. Ha a szülők maguk katolizálnának, akkor velük együtt tizennégy éven aluli gyermekeik is –külön rendelkezés hiányában– automatikusan keleti katolikusokká válnának (vö. CCEO 29. és 35. kánonok analógiája). Régebbi szerzők álláspontja szerint –két nem katolikus szülő esetén– az akatolikus apa választhat gyermekének sajátjától különböző rítus is,²² ám a saját rítus megőrzését előíró normák (CCEO 35. kán.; OE 4) fényében ez a lehetőség ma már nem tűnik megengedettnek.

Eltérő rítusú szülők esetén ugyancsak kérdésként merülhet fel, hogy vajon továbbra is dönthetnek-e úgy, hogy gyermekeik egy része az apa, más része az anya egyházába kerüljön. Egyes szerzők erre az esetre azt hangsúlyozzák, hogy a családok rituális egysége a II. Vatikáni Zsinat szerint sajátos érték, ami kizárni látszik a gyermekek különböző egyházakba íratását (vö. LG 11, OE 21).²³ A jogszabály szövegéből kiindulva azonban egyértelmű, hogy a gyermekek eltérő hovatarozása melletti érvényes döntés lehetősége ma sem zárható ki. A CCEO 29. kán. ugyanis egyes számú kifejezést alkalmaz (*filius*), s mivel e vonatkozásban sehol nem szerepel jogcselekményt érvénytelenítő vagy jogképtelenné tevő záradék,²⁴ az említett egyes számból itt arra következtethetünk, hogy a szülők

²⁰ ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 143-144.

²¹ Az eset nem tévesztendő össze a CCEO 681. kán. 5. §-a által kilátásba helyezett lehetőséggel, amely szerint katolikus pap –ortodox kiszolgáltató hiányában– akkor is elvégezheti a keresztelést, ha a két ortodox szülő nyilvánvalóan saját (*ortodox*) hitében kívánja felnevelni gyermekét. E kérdéshez lásd: SZABÓ P., *A kereszttség kiszolgáltatásának elnapolására vonatkozó norma* (CIC 868. kán. 1. § 2°) értelmezése a párhuzamos keleti jogszabály tükrében, in *Hírlevél* 1, 1996 december, 19-28.

²² Vö. A. COUSSA, *Epitome praelectionum de iure ecclesiastico orientali*, I, Grottaferrata 1948, 34.

²³ PI. J. FARIS, *The Eastern Catholic Churches. Constitution and Governance according to the «Code of Canons of the Eastern Churches»*, New York 1992, 157; F. URRUTIA, *Les normes générales. Commentaire des canons 1-203* (La Nouveau Droit Ecclesial), Paris 1994, 183.

²⁴ Vö. CCEO 1495. és CIC 10. kk.

esetenként hozott, gyermekeik eltérő sajátjogú egyházhoz való tartozását eredményező döntése legalábbis érvényes.²⁵

II.1.2 Tizennegyedik évüket betöltött személyek

A keresztség tizenégy éves kor után történő vétele esetén –hacsak az Apostoli Szentszék által hozható részleges törvény másként nem rendelkezik– a keresztelendő szülei státuszától függetlenül, szabadon választhatja meg, hogy melyik sajátjogú egyházhoz kíván csatlakozni.²⁶ (A kodifikáció során az a többszöri javaslat is elutasításra talált, hogy a szabad választás lehetőségét –többek között az egyes iszlám országokban máig érvényben levő, keresztény közösségekre vonatkozó speciális jogrendekkel, az úgynevezett “személyi státútumokkal” való összhang érdekében– a felnőtt korhoz kössék.²⁷)

Egyes kommentárok problémaként vetik fel, hogy ilyen esetben a választási szabadság vajon teljes mértékű-e. Így például egy Magyarországon élő, latin szülőktől származó személy, ha tizenégy éves kora után veszi fel a keresztséget kérheti-e, hogy például a szír vagy a kopt katolikus egyház tagjának jegyezzék be, vagypedig csak azon egyházak között választhat, amelyek az adott területen ténylegesen képviseltetve vannak, s így a keresztséget a választásnak megfelelő szertartás szerint tudják kiszolgáltatni? A keleti kánon szövege első olvasatra azt sugallja, hogy ilyen esetben a keresztség szertartásának mégis szerepe volna a hovatarozás meghatározásában.²⁸ Tekintettel azonban egyrészt arra, hogy a kánon maga nem tartalmaz érvényességi feltételt kikötő záradékot, másrészt pedig arra, hogy a kodifikáció menetéből is nyilvánvaló, hogy a keresztség ceremóniájának önmagában nincs meghatározó jellege a hovatarozásra, s a rítusszerzésnek cselekményének lényegi elemét sem képezi, a keresztkedő választási szabadságát teljes körűnek kell tekintenünk.²⁹ (Egy ilyen jellegű kérdésnek olykor speciális indokai is lehetnek: az adott kultúrkör beható ismerete, a keresztény hit ezen keresztül történő elfogadása, a szülők vagy ősök státusza pl. külföldön tanuló diák esetén. Ezen vagy hasonló körülmények ugyanakkor né-

²⁵ Vö. ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 140-141; hasonló értelemben: H. PREE, «Ad can. 111», in *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, K. LÜDICKE, (Hrsg.), Essen 1985ss, IV, 111/8.

²⁶ CCEO 30. kán. (A hatályos jog tehát némi eltérést tartalmaz a szabad választás lehetőségének korhatárát illetően is. A választás lehetősége a régi jog szerint is a serdülőkorhoz kötődött. Ez viszont a leányok esetében tizenkét éves kortól volt számítandó; lásd: CS 17. kán. 2. §).

²⁷ Vö. *Nuntia* 22 (1986) 30; *Nuntia* 28 (1989) 23.

²⁸ CCEO can. 30 – *...libere potest seligere quamcumque Ecclesiam sui iuris, cui per baptismum in eadem susceptum ascribitur...* (= bármely sajátjogú egyházat szabadon választhatja, amelyhez a keresztséget ugyanabban véve csatlakozik)... szemben a latin megfogalmazással: *...quo in casu ipse ad eam Ecclesiam pertinet quam elegerit* (= amely esetben ahhoz az egyházhoz tartozik, amelyet választott): CIC 111. kán. 2. § b.

²⁹ Ilyen értelmű állásfoglaláshoz lásd pl. PREE, ad can. 111, in *Münsterischer Kommentar* (vö. 25. jegyzet), 111/8; M. THÉRIAULT, *Canonical Questions Brought about by the Presence of Eastern Catholics in Latin Areas in the Light of the «Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium»*; in *Ius Ecclesiae* 3 (1991) 208-209.

zetünk szerint megengedettségi feltételt sem támasztanak a választás szabadsága tekintetében.³⁰⁾

A kodifikáció során elutasításra talált az a módosító javaslat, mely a tizenégy év fölötti szabad választás lehetőségét –legalábbis Keleten– csak *keleti* sajátjogú egyházak közötti választásra kívánta korlátozni. A döntés indoklása ugyanakkor –a katekumenek választási szabadságának fenntartása mellett– aláhúzza, hogy a keresztkedőnek lehetőleg a saját kulturális háttérének leginkább megfelelő egyházat kell választania (vö. CCEO 588. kán.).³¹⁾

* * *

Minthogy a hovatartozást és következésképpen a személyek cselekvőképességét is lényegileg érintik, a keresztség alkalmával nyert sajátjogú egyháztagság tárgyalása nem lehet teljes anélkül, hogy röviden ne utalnánk két speciális problémára. (1) Az egyik az olyan vegyes rítusú családból származó gyermekek hovatartozására vonatkozik, ahol keleti katolikus apa gyermekét 1983 után az anya rítusa alapján latin szertartás szerint keresztelték. (2) A másik a kommunizmus által megszüntetett keleti katolikus egyházak egykori híveinek és leszármazottainak hovatartozására.

(1) A CIC 111. kán. 1. §-ának nem túl szerencsés megfogalmazása a törvénykönyv kihirdetése idején komoly értelmezéssel és jogalkalmazási feszültségeket eredményezett. Nem volt ugyanis egyértelmű, hogy a szóban forgó norma mennyiben érinti a keleti katolikusokat. Mint azt *M. Brogi* joggal jegyezte meg, a kánon szövege –ellentétben a CIC I. kánonjában adott, a kódex kötelező erejének kiterjedésére vonatkozó deklarációval– szükségszerűen feltételezi, hogy a latin egyházhoz való csatlakozást kilátásba helyező közös akaratnyilvánításnál keleti apáról legyen szó. Latin apa esetén ugyanis a másik fél beleegyezése nélkül is latin rítusú lenne a gyermek.³²⁾ Éppen azért, mert a kánon –szövege szerint– csak a *latin* egyházhoz való csatlakozásról beszél, amennyiben arra csak latin apa esetén kívánna lehetőséget adni, a közös megegyezés lehetőségéről szóló rész teljesen felesleges lenne. Ez viszont a *jogi takarékoság* elemi szabályával állna ellentétben!

A kánon fogalmazása tehát nyilvánvalóan pontatlan. Egyrészt a latin törvénykönyv általános szándékával szemben mégis szabályozni látszik a keleti katolikusokat is, másrészt a kánon szövegének szó szerinti alkalmazása esetén könnyen olyan, a részegyházak egyenlőségének deklarálása (OE 3) után aligha

³⁰⁾ Ellentétes szándék látszik viszont kifejeződni egy az 1986-os szövegtervezeten eszközölt szövegmódosításból; vö. *Nuntia* 28 (1989) 24.

³¹⁾ *Nuntia* 22 (1986) 32-33. A saját kultúrkörben való megmaradás szorgalmazása általában azt jelenti, hogy a keresztkedőnek az adott területen őshonosnak számító egyházhoz kell csatlakoznia (vö. CCEO 28. kán. 1. §). Ugyanakkor egyes szerzők joggal jegyzik meg, hogy a kánonban szereplő *kultúra* kifejezésen nem kizárólagosan az adott területen autoktonnak minősülő, többségi tradíció érthető, hanem a katekumen *etnikai* eredetét is figyelembe kell venni; FARIS, *The Eastern* (vö. 23. jegyzet), 163.

³²⁾ BROGI, *I cattolici* (vö. 15. jegyzet), 224.

tartható következtetésre lehetett jutni, mely szerint 1983 után a közös akaratnyilvánítás, vagyis az apa rítusáról való lemondás lehetősége csakis a latin egyházhoz való csatlakozás esetére volt adott.³³ A helyes megfogalmazás nyilvánvalóan az lett volna, ha a kánon a szülők kölcsönös lemondási lehetőségét (vagy –ha feltétlen az 1. kánon keretei között kíván maradni– kifejezetten a latin apa lemondási lehetőségét) nyilvánította volna ki. (Egy a latin apa lemondási lehetőségére utaló záradék CIC 111. kánonjába történő beiktatása jogtechnikai szempontból sem lett volna indokolatlan, hiszen kiemelte volna a CIC 1917 756. kán. apa-központú szemléletmódjához képest bekövetkezett változást.)

Mivel a két kódex hatályba lépése között majd kilenc esztendő telt el, a szóban forgó norma keletiekre történő alkalmazása komoly interrituális feszültségeket eredményezett. Nem véletlen, hogy ebben a helyzetben a Magyar Püspöki Kar kifejezetten a korábbi, a rítusközi együttműködés szempontjából hasznos és egyértelmű norma hatályának fenntartását kérte hazánkra.³⁴

Az egyértelműség hiányát nyilván fokozta két további, a CIC 111. kánonjának interpretációjával szoros összefüggésben álló tényező is.

Egyrészt az a tény, hogy a két jogrend (tudniillik a CIC 1983 és a CICO) *általános* viszonya tekintetében sem volt teljes egyetértés. Így a keleti kodifikáció maga³⁵ és annak prominens képviselői is a CIC 111. kánonjának (sőt 112. kánonjának is!) korábbi jogot közvetlen *módosító* hatása értelmében foglaltak állást.³⁶ A CCEO 32. kán. 2. §-ának összefüggésében felvetődött kérdésre a Pápai Törvénytárgyaló Tanács által adott hiteles törvénytárgyalózat révén azonban 1993-ból van egy indirekt törvényhozói megnyilatkozásunk, ami kétséget kizáróan teszi egyértelművé, hogy a két kódex autonómiájára vonatkozó elv feltétlen követendő, azaz a keleti kódex *csakis* azon esetekben módosítja a látint, amikor

³³ CIC 111. kán. 1. § b): ...*vagy –ha egyikük nem tartozik oda– közös akaratnyilvánítással úgy kívánták, hogy gyermeküket a latin egyházba kereszteljék meg.* (Ilyen aszimmetrikus magyarázathoz lásd pl. FARIS, *The Eastern* [vö. 23. jegyzet], 157.)

³⁴ Vö. ERDŐ P., *Egyházjog*, Budapest [1992], 106.

³⁵ *Nuntia* 28 (1989) 20.

³⁶ Vö. ŽUŽEK, *Presentazione* (vö. 7. jegyzet), 596-597; C. G. FÜRST, *Das Sakrament der Taufe: Der "Status" der getauften Gläubigen in der Kirche im Lichte des CIC und des CCEO*, in *Ius et iustitia. Acta VI. Symposii Iuris Canonici anni 1996*, Spišska Kapitula 1997, 121-122. A szerző érvelése azon –nézetünk szerint a két kódex viszonyából nem következő– kiindulási ponton alapul, mely szerint az érvényes rítusváltáshoz nem elégséges, hogy az érintett személyt saját jogrendje képesítse a vonatkozó jogcselekmény megtételére, hanem attól függetlenül az is elengedhetetlen feltétel, hogy az *átvevő* hatóság *saját* jogrendje szerint is képes legyen őt egyházába befogadni, (azaz az átlépés képessége önmagában még nem tenné lehetővé az átlépést). Ezen alapállás esetén a CIC 112. kán. 1. § 2° szerinti rítusváltás valóban csak akkor realizálható, ha a latin kódex módosította a CS 9. kánonját. Csakhogy e kiindulópont következetes alkalmazása esetén a CCEO 33. kánonjáról viszont azt kellene állítanunk, hogy az újra módosította a CIC 112. kán. 1. § 2°-t, ami következtében latin férfi vegyes rítusú házassága ellenére is csak szentszéki engedéllyel válthatna rítust. E szándék azonban a keleti kodifikáció kapcsán nemhogy nem érhető tetten, hanem annak fő tendenciájával (a rítusválasztás interrituális házasságok esetében történő könnyítésével) szöges ellentétben áll.

egy kánonjának szövege azt kifejezetten jelzi).³⁷ Mindezek tükrében nézetünk szerint nincs elégséges alapunk azt állítani, hogy a CIC 111. (és még kevésbé a 112.) kánonjának címzettjei, azaz *alárendeltjei* lettek volna a keleti katolikusok.

Másrészt az 1983 után keletkezett probléma szorosan összefüggött a korábbi keleti jog hiányos kihirdetésével is. Minthogy a CICO szerinti keleti szentségjog sosem lépett hatályba, az a korábbi közös gyakorlat, mely szerint a gyermekek vegyes rítusú házasság esetén szükségszerűen az apa rítusát követték, a keletiek tekintetében is a CIC 1917 756. kán. 2. §-án alapult, mint kiegészítő jogszabályon. Csakhogy ezt a normát a CIC 1983 6. kán. 1° –mint a régi latin kódex részét– hatályon kívül helyezte. Ebben az esetben tehát a korábbi interrituális gyakorlat alapját képező egyetlen –éppenséggel a hatályon kívül helyeződő latin kódexben található– norma formális megszűnése után kérdésessé vált, hogy a keleti katolikusok tekintetében a CIC 756. kán. 2. §-a helyett milyen jogszabály alapján kell a vegyes rítusú családok keresztelendő gyermekeinek hovatarozásáról dönteni.

Bár nézetünk szerint a CIC keleti jogra gyakorolt közvetlen módosító hatásának imént idézett (ki)tág(itó) interpretációja nem helytálló, egy keleti katolikus apának 1983 november 27-e és 1991. október 1-je között felesége nyomán latin szertartás szerint keresztelt gyermeke –amennyiben az erre vonatkozó szándék ellenkezője nem nyilvánvaló– mégis a latin egyházhoz tartozik. Eltekintve a fentebb említett fogalmazásmódbeli következetlenségétől, noha CIC 111. kán. 1. §-a már direkt módon nem kötelezhette a keletieket, az mégis *alkalmazható* volt rájuk. A CIC 1917 756. kán. 1. §-ának hatályon kívül helyezése nyomán ugyanis a keleti jogban valódi *joghézag* keletkezett,³⁸ aminek kitöltésére a keleti kódex hatályba lépéséig még a latin jog is alkalmazható volt mint *ius suppletivum*.³⁹

Lényegében hasonló eredményre jutunk akkor is, ha a szóban forgó jogszabály *jellegéből* indulunk ki. Minthogy olyan megengedő törvényről van szó, mely valójában az alanyi jogi szféra kiszélesítését eredményező *kedvezményt* tartalmaz, azzal –kifejezetten ellentétes saját fegyelmi norma hiányában– a keleti katolikusok is élhettek, annak ellenére hogy a szóban forgó normának (CIC 111. kán.) kifejezetten nem voltak címzettjei.⁴⁰ Az 1991. október 1-je utáni keresztelesek esetében viszont –amennyiben az anya szerinti egyházba lépéshez immár a

³⁷ SECRETARIA STATUS, *Rescriptum ex Audentia Ss.mi*, 26. XI. 1992, in AAS 85 (1993) 81. Értelmezéséhez lásd: 52. old.

³⁸ Megjegyzendő, hogy a jog pusztá megtartásának szokásából nem fakad törvényes jogszokás (vö. ERDŐ, *Egyházjog* [vö. 34. jegyzet], 78), így a 756. kánonra vonatkozó kölcsönös jogkövetés sem minősülhetett át ilyenre az említett kánon hatályon kívül helyezésének pillanatában.

³⁹ Vö. BROGI, *I cattolici* (vö. 15. jegyzet), 218. A hatályos joghoz ellenben lásd: CCEO 1501. kán.

⁴⁰ Ilyen értelmű korábbi szentszéki állásfoglalásokhoz lásd a CCEO 1492. kán. *forrásait*: PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, *CCEO auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus fontium annotatione auctus*, Città del Vaticano 1995, 492. (Mellékesen megjegyezhető, hogy az 1917-es CIC 756. kán. 2. §-ának megszűnése után –esetleges részleges jog hiányában– a keleti katolikusok *egymásközötti* viszonyában is joghézag keletkezett. Noha ezen hívek a CIC 111. kán. 1. §-ának nem voltak *címzettjei*, mégis az ott kilátásba helyezett lehetőséggel –éppen annak *kedvezmény* jellege miatt– úgy tűnik, a keleti kódex hatálybalépéséig egymásközötti kapcsolataikban is élhettek.)

szülők *formális* akaratnyilvánítására van szükség, melyet a kiszolgáltató által eszközölt anyakönyvi bejegyzés önmagában, úgy tűnik, nem helyettesíthet – egy adott ceremónia szerinti kiszolgáltatás már nem lehet elégséges alap az ugyanazon egyházhoz való tartozás melletti vélelemre. Eszerint kifejezett akaratnyilvánítás hiányában – a szóban forgó esetben – a latin szertartás szerint keresztelő pap is köteles a gyermeket keleti katolikus sajátjogú egyházhoz tartozónak anyakönyvezni és fordítva.⁴¹

(2) Mint közismert, a szovjet érdekszféra területén belül található görög katolikus egyházak – a magyar, a bolgár (és 1968-tól a szlovák) egyházat leszámítva – a negyvenes évek végétől évtizedünk elejéig nem működtek, a hozzájuk való tartozás kifejezése pedig olykor súlyos büntetőjogi következményekkel járt. Ezekhez az egyházakhoz tartozó személyek számára a katolikus hit megőrzésének legkézenfekvőbb módja a latin egyházhoz való alkalmazkodás volt. A keleti katolikus egyházak helyreállítása után magától adódik a kérdés, hogy a több évtizedes más rítus szerinti vallási élet, esetleg mi több, az a tény, hogy a latin egyházhoz való *de facto* alkalmazkodás valaki esetében már nem is személyesen, hanem a szülők részéről történt, vajon mennyiben hat a személy jogi státuszára.

A korábbi jogból egyértelműen kitűnt, hogy ha a keresztséget csak szükségből (*ob gravem necessitatem*) szolgáltatta ki az apa rítusától különböző szertartás szerinti pap, akkor a gyermek azon egyházhoz tartozónak minősül, amelyik szerint kereszteni kellett volna.⁴² Mint azt vonatkozó szentszéki jogforrások és egybehangzó szerzői vélemények is egyértelművé teszik, a sajátjogú egyházbeli hovatarozás nem évül el, következésképpen a szentségek más rítus szerinti bármennyire is rendszeres és huzamos ideig tartó vétele sem módosíthatja a sajátjogú egyházbeli hovatarozást.⁴³ Eszerint egy keleti rítusú apától (vagy más egyenes ági férfi rokontól) származó személy formailag akkor is megmarad az adott keleti katolikus egyházhoz tartozónak, ha mindig is más rítus szerint élt és esetleg tudatában sincsenek keleti származásának.

A hovatarozás bizonyítása tekintetében az anyakönyvi bejegyzéseknek ez esetben csak akkor lenne bizonyító erejük, ha azok a szóban forgó egyházak megszüntetése előtti időből származó bejegyzések. Mivel a szabad választás lehetősége ezen közösségek vonatkozásában egészen évtizedünk elejéig nem volt biztosított, úgy tűnik esetükben nemcsak az új kódex előtti, hanem az 1983 november 27-e utáni latin szertartás szerinti keresztelesekből sem következtethetünk automatikusan a tizennégy éven aluli gyermek latin státuszára, ha apja görög katolikus származású.⁴⁴ Gyakorlatilag éppen a keleti kódex hatálybalépésére konszolidálódott ezen keleti katolikus közösségek helyzete oly mértékben, ami következtében már tekintetükben is érvényesíthető a törvénykönyvek szabad választásra vonatkozó normája. (Noha a jogcselekenyek általában csak ellenáll-

⁴¹ Vö. 56-57. oldal.

⁴² Vö. CIC 1917 98. kán. 1. § – CS 6. kán. 2. §.

⁴³ CIC 1917 98. kán. 5. §; CS 14. kán.; CIC 112. kán. 2. §. A kérdésben *Wernz, Jone, Staffa, Beste, Michiels, Bender, Plöchl, Duskie, Dausend, Herman* egybehangzó véleményéhez lásd: BASSETT, *The Determination* (vö. 2. jegyzet), 211.

⁴⁴ Ilyen megegyezésre továbbá – mint az a mondottakból következik – csak akkor van lehetőség ha az anya valóban latin származású és nem maga is –kényszerből vagy tudatlanságból– jóhiszeműen elkeresztelt, azaz csupán *de facto* latin rítusú.

hatatlan kényszer esetén minősülnek eleve érvénytelennek,⁴⁵ aligha volna méltányos és lehetséges annak esetenkénti vizsgálata, hogy keleti katolikus eredetű apa gyermekének latin rítus szerinti keresztelése valóban fizikai kényszeren vagy legalábbis fizikai lehetetlenségen nyugodott-e vagy pusztán morális lehetetlenségen. Minthogy törvényes rítusváltoztatás csakis a jog által kilátásba helyezett módozatokon jöhet létre, nyilvánvaló, hogy a klandesztinitásban gyökerező „áttérések” nem bírnak formális jogerővel. Ezen esetekre is a CIC 1917 98. kán. 5. §, illetve CIC 112. kán. 2. § alapelve mérvadó.)

A történelem produkálta ezen helyzet meglehetősen összetett és érzékeny, ami miatt szükségesnek látszik, hogy az Apostoli Szentszék –mint az egyházközi kapcsolatok legfőbb döntőbírája (OE 4)– aktívan vegyen részt e problémakör fokozatos rendezésében. Mindenesetre e ponton minden más szituációnál világosabban nyilvánul meg, hogy –legalábbis a szórványhelyzetű és a megszüntetett keleti közösségek esetében– a rítustörvények tényleges megtartóereje ma már minimálisnak sem mondható. Ennek kapcsán nem hiányoztak és ma sem hiányoznak olyan szerzői vélemények amelyek indokolatlannak látják, hogy a már identitásvesztett keleti híveket a második generáción túl is keleti rítusúnak tekintsük.⁴⁶ E hipotézis jogszabályba foglalása azonban –tekintettel a sajátjogú egyházak deklarált egyenjogúságára (OE 3)– aligha vethető fel realisan, ha nem a rítusszabályok általános enyhítésének olyan formái révén valósul meg, mely kölcsönös előnyöket eredményez.⁴⁷

A szükséghelyzet tényállása természetesen nemcsak az üldöztetés kapcsán valósul meg, hanem a kiszolgáltató más ésszerű okból fennálló hiánya esetén is, amilyen például az igen zord időjárás, a nagy távolság, az utazási nehézség vagy akár a kiszolgáltató hanyagsága is.⁴⁸ Ha a kiszolgáltatás ilyen, vagy ehhez hasonló okok miatt történt volna az apától eltérő rítus szerint, a ceremóniának akkor sem lenne hatása a törvényes (azaz a korábbi jog szerint szükségszerűen az apát követő) hovatartozásra. Mindenesetre, ha a más szentségek kiszolgáltatást –a kérelmező pontos hovatartozásának *valódi* megállapíthatatlanságából fakadóan!– arra rítusánál fogva illetéktelen személy végezné, ténybeli vagy jogot érintő *köztévedés*, illetve pozitív és valószínű ténybeli- vagy jogi *kétség* esetén az egyház –a rítusbeli hovatartozástól függetlenül– pótolná a kiszolgáltató tekintetében hiányzó végrehajtói hatalmat, s így a szentségek érvényes kiszolgáltatásához szükséges felhatalmazást is.⁴⁹

⁴⁵ CIC 125. és CCEO 932. kk.

⁴⁶ Vö. pl. V. POSPISHIL, *The Law on Persons*, Ford City 1960, 36.

⁴⁷ Ilyen jellegű törekvésekre –legalábbis a szakirodalomban megnyilvánuló tekintélyes vélemények formájában– már ma is van példa; vö. 65–66. oldal.

⁴⁸ G. MICHIELS, *Principia generalia de personis in Ecclesia*, Parisiis-Tornaci-Romae 21955, 310–311.

⁴⁹ CIC 144. valamint CCEO 994–995. kk. Egyes szerzők a «supplet Ecclesia» szóban forgó elvét olyan esetre is alkalmazhatónak tekintik, amikor pl. a házasságnál való közreműködés előtt egyértelműen kiderül a kérelmezők keleti státusza, következésképpen a latin pap illetéktelensége (így: THÉRIAULT, *Canonical Questions* [vö. 29. jegyzet], 221). Ilyenkor a kormányzati hatalom pótlása csak *köztévedésen* alapulhat. Mindenesetre igen

II. 2. A sajátjogú egyháztagság elnyerése "rítusváltoztatás" révén

A sajátjogú egyháztagság elnyerésének második alapformája az az eset, amikor *katolikus* krisztushívő csatlakozik más sajátjogú egyházhoz. (Korábbi szóhasználatlalt e jogcselekményt neveztek "rítusváltoztatásnak".) A sajátjogú egyház határainak érvényes megváltoztatása a dolog természeténél fogva a Legfőbb egyházi hatóság illetékességi köre. Ezen elv nemcsak a geográfiai,⁵⁰ hanem a személyi határokra is vonatkozik. A keleti norma e tekintetben –akárcsak korábban– ma is egyértelmű, amennyiben "senki sem képes az Apostoli Szentzséék beleegyezése nélkül másik sajátjogú egyházba *érvényesen* átlépni".⁵¹

Az idézett szentzsééki konszenzus ugyanakkor nemcsak egyedi hatósági intézkedés formájában jelenhet meg, hanem egy személy –meghatározott körülmények fennállása esetén– magánál a jognál fogva is képes lehet más sajátjogú egyházba átlépni. A hatályos jog szerint ilyen körülménynek minősülnek (1) a vegyes rítusú házasságnak, illetve (2) a szülők státuszváltásának egyes esetei. A sajátjogú egyháztagság megváltoztatását eszerint két fő típusra oszthatjuk, attól függően, hogy valaki a *jog* által kilátásba helyezett különleges körülmények fennállásából adódóan automatikusan képes-e ezen cselekményre vagy pedig külön *egyedi* hatósági felhatalmazásra van szüksége.⁵² A sajátjogú egyháztagság megváltoztatásával kapcsolatban az alábbi pontok kiemelése látszik hasznosnak.

II.2.1 A sajátjogú egyháztagság megváltoztatása *törvényi* felhatalmazás alapján

1) A családok rituális egységének előmozdítására vegyes rítusú katolikusok közti házasságoknál bizonyos esetekben maga a jog hatalmazza fel a feleket a házastárs sajátjogú egyházába való automatikus áttérés *lehetőségére*.

Függetlenül a latin kódex 112. kán. 1. § 2° fogalmazásmódjától, vegyes rítusú katolikus házasságok esetén a keleti egyházhoz tartozó felek közül (legyen szó akár a latin, akár más keleti katolikus egyházhoz való csatlakozás szándékáról) automatikus átlépésre csak a *nő* jogosult (CCEO 33. kán.). A latin felek esetében viszont –minthogy a rájuk vonatkozó kánon, különböztetés nélkül, a *házastárs* átlépési lehetőségét említi, míg a keleti csak a *nőét*⁵³ – a szóban forgó

csak vitatható, hogy az érvényesség érdekében lehetséges-e (vagy legalábbis megengedett-e) a köztvédedés szándékos kiváltása vagy kihasználása olyan esetben, amikor annak indoka csak az volna, hogy a szentségkiszolgáltatás a kérelmező által immár megszokott szertartás szerint történhessen; vö. még ERDŐ, *Egyházjog* (vö. 34. jegyzet), 123-124.

⁵⁰ Vö. CCEO 146. kán. 2. § b.

⁵¹ CCEO can. 32 – § 1. *Nemo potest sine consensu Sedis Apostolicae ad aliam Ecclesiam sui iuris valide transire*; vö. 50. köv. oldal, valamint OE 4: az Apostol Szentzséék, mint "az egyházközi kapcsolatok legfőbb döntőbírája".

⁵² A rítusváltoztatás történetének áttekintésével kapcsolatban lásd pl. M. RIZZI, *Transitus rítus*, in *Dictionarium morale et canonicum*, P. PALAZZINI (ed.), vol. IV, Roma 1968, 536-547; BASSETT, *The Determination* (vö. 2. jegyzet), 139-175.

⁵³ CIC can. 112 – § 1 2° *coniux qui, in matrimonio ineundo vel eo durante, ad Ecclesiam rituaalem sui iuris alterius coniugis se transire declaraverit, matrimonio autem soluto, libere potest ad latinam Ecclesiam redire*; szemben a keleti jog szövegével: CCEO can.

automatikus jogosultság 1983 november 27-e után a férfiakat is megilleti.⁵⁴ Keleti férfi esetében viszont azt sem a CS 9. kán. nem tette lehetővé sem az azt felváltó CCEO. Noha a keleti kodifikáció jelentős szerzői vélekedtek úgy, hogy a CIC formálisan módosította a CS 9. kánonját,⁵⁵ e nézet összeegyeztethetetlen a keleti és latin jogrend új általános viszonyát meghatározó modellel.⁵⁶ Következésképpen a CS 9. kán. 1991 október 1-jéig megőrizte hatályát, s így a keleti katolikus férfiak az 1983-1991 közötti időszakban sem térhettek át automatikusan más rítusú feleségük egyházába.⁵⁷

Minthogy írásunk szándéka nem pusztán a jogszabályok bemutatása, hanem azok hatásának vizsgálata is, e ponton érdemes aláhúznunk, hogy a CS 9. kánonjának a latin kódex újításával szemben történő megőrzése, azért igen fontos, mert –túl a keletiek többnyire apa-központú mentalitásnak való jobb megfelelésen– valamelyest csökkenti a szórványban élők asszimilációjának folyamatát. Ha –a titkárság eredeti szándékának megfelelően– a latinnal azonos szabályozás került volna a keleti kódexbe is, az ma azzal járna, hogy a keleti férfi rítusváltoztatása után a gyermek keleti egyházhoz tartozása már szóba sem kerülhetne, mert rájuk az apa átlépése után már csakis a két latin szülőre vonatkozó jogszabály lenne alkalmazható.⁵⁸ A keleti férfi házasság kapcsán történő rítusváltásának feltétlen hatósági engedélyhez kötése viszont valamelyest csökkenti a házasság kapcsán történő latinizálódás szórványterületeken általános jelenségét. Az így keleti rítuson maradt apák gyermekei ugyanis csak *esetenkénti és kifejezett* akarati nyilváníthatás révén kerülhetnek a latin (vagy másik keleti) egyházhoz.

A házasság törvényes megszűnése esetén az imént említett módon sajátjogú egyházat változtatott személyeknek joga van az eredeti egyházukba való visszatérésre. Külön törvénybeli kikötés nem lévén, e jogosultságával a fél bármikor (és nem csak a házasság megszűnésének időpontjában) élhet.⁵⁹ A házasság fennállása alatti visszatérés viszont –minthogy nincs az átlépés indokoltságát igazolóhoz (tudniillik a család rituális egységének biztosításához) hasonló súlyú érv– csak külön hatósági engedélyezés alapján lehetséges. A visszatéréskor értelem-

33 – *Integrum est mulieri ad Ecclesiam sui iuris viri transire...* etc. (kiemelések általunk).

⁵⁴ Nem használható ugyanakkor ezen jogosultság a celibátus törvényének a megkerülésére. E ponton –minthogy ilyenkor a latin egyház elemi érdeke sérülne– valódi joghézaggal állunk szemben (vö. CIC 19. kán.). Ennek kitöltésére azon általános jogelv alkalmazása tűnik leginkább kézenfekvőnek, mely szerint ami valakinek egy úton tilos, az más úton sem érhető el: *Cum quid una via prohibetur, alicui ad id alia non debet admitti*; RJ 84 in VI.

⁵⁵ Vö. 36. jegyzet.

⁵⁶ Vö. 42. és 52. oldalak.

⁵⁷ Vö. *Az Egyházi Törvénykönyv*. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal, (szerkesztette, fordított és magyarázta Erdő P.), Budapest³ 1997, 156-157, [a továbbiakban *ET*]. Hasonló értelemben: V. POSPISHIL – J. FARIS, *The New Latin Code of Canon Law and Eastern Catholics*, Brooklyn NY 1984, 23; *Código de Derecho Canónico*, L. ECHEVERRIA (dir.), (BAC 442), Madrid² 1983, 87.

⁵⁸ CIC 111. kán. 1. § a). Ilyen esetben az eredeti állapot visszaállítása is csak külön hatósági intézkedés alapján volna lehetséges.

⁵⁹ PREE, ad can. 112, in *Münsterischer Kommentar* (vö. 25. jegyzet), 112/7.

szerűen az átlépésnél előírt akaratnyilvántási módozat valamint regisztráció szükséges.

2) Magánál a jognál fogva, *szükségszerűen* változik viszont annak a tizenégy éven aluli gyermeknek az egyháztagsága, akinek azonos rítusú szülei *mindketten* más sajátjogú egyházhoz csatlakoznak.⁶⁰

A keleti kódex a szöveg jogi pontosításán túl (vö. «*ipso iure transeunt*») azt a lehetőséget is kifejezetten szabályozza, amikor –ugyancsak két katolikus közti házasságban– a felek *csak egyike* lép át más egyházba. Ilyen esetben a gyermek csak akkor követi az átlépő szülőt, ha e tekintetben a *másik szülő is* egyetért (CCEO 34. kán. b).⁶¹ Jóllehet a jelen kánon szövege szerint maga csak *egyetértést* (azaz nem feltétlen-külső akaratnyilvántást) követel,⁶² a CCEO 29. kán. 1. § b)-ben fellelhető párhuzamos hely, mint a törvényt magyarázat kötelezően figyelembe veendő eleme⁶³ egyértelművé teszi, hogy itt is *kifejezett* akaratnyilvántási szükséges. Az akaratnyilvántás formáinak meghatározására kedvező hatása lenne olyan részleges jogszabálynak, amely elrendelné, hogy a gyermek státuszváltozásához mindkét szülő által aláírt nyilatkozat szükséges, s hogy e nyilatkozat egyrészt együtt őrzendő a szülő státuszváltozására vonatkozó okirattal, másrészt a gyermek keresztelése szerint illetékes paróchus értesítendő a szükséges anyakönyvi bejegyzés végett.⁶⁴

Ellenben ha *vegyes házasság* esetén a *katolikus* fél lépne át más sajátjogú egyházba, tizenégy éven aluli gyermeke automatikusan követi őt.⁶⁵ (Ilyenkor tehát –a két katolikus szülő átlépésének esetéhez hasonlóan– a gyermek rítusának megváltoztatása nem jogcselekmény, hanem az érintett tizenégy éven aluli személy akaratától független jogi tény.)

Bár egyik törvénykönyv sem tesz említést az esetről, értelemszerűen ugyanilyen jogkövetkezésmennyel járna, ha *nem keresztesény* féllal házasságban élő katolikus személy lépne át más sajátjogú egyházba.

⁶⁰ CIC 112. kán. 1. § 3° – CCEO 34. kán. a).

⁶¹ Míg a keresztelés kapcsán való döntésnél –mint láttuk– az apa állásfoglalása meghatározó, addig a jelen esetben a jogszabály a már elnyert hovatartozás megőrzését favorizálja. Így az anya állásfoglalása is döntő jelentőségű lehet, amennyiben az átlépéshez való hozzájárulás részéről történő elutasítása is a gyermek már meglévő státuszának a megőrződését eredményezné.

⁶² *Si ambo parentes consenserunt...*; szemben: *si ambo parentes concordii voluntate petunt...* (CCEO can. 29 – § 1).

⁶³ CCEO 1499. kán.

⁶⁴ Az átlépés többnyire nem a keresztelés helye szerinti paróchián történik, ezért a rítusváltás CCEO 37. kán. által kötelezővé tett bejegyzése –megfelelő értesítés hiányában– meghiusulhat. Ezért hasznos lett volna a keleti kódex említett normájában kifejezetten megemlíteni az új paróchus/hierarcha kötelezettségét az értesítés tekintetében. Mivel azt a közös jog nem teszi meg, a biztonság kedvéért erre vonatkozóan ugyancsak részleges jognak kell rendelkeznie. (Értelemszerűen jelen esetben az a hatóság kötelezett a gyermek keresztelési helye szerinti paróchus értesítésére, aki előtt a státuszt változtató fél törvényesen kinyilvántotta akaratát [vö. CCEO 36. kán.])

⁶⁵ CIC 112. kán. 1. § 3° – CCEO 34. kán.

Mint láttuk, a törvényes házasságon kívül született gyermek az anya rítusát követi (CCEO 29. kán. 2. § 1°). Ha a szülők később mégis érvényes (egyházi) házasságot kötnek, akkor a gyermek tizennégy éves kora alatt automatikusan az apja szerinti egyházhoz kerülne, hacsak az apa kifejezetten úgy nem nyilatkozna, hogy gyermeke számára az anya rítusát kívánja fenntartani. Erre vonatkozóan a kódexek direkt szabályt nem tartalmaznak, ám ez következik a CIC 1140. kánonjából, amely szerint a törvényesített gyermek – a kánoni következményeket illetően – mindenben egyenjogúak a törvényesekkel, hacsak a jog kifejezetten másként nem rendelkezik. Hasonló normát tartalmazott a CA 106. kánonja is. Minthogy a hatályos joggal nem ellenkezik, érvényben maradnak tekintendő az a mondottakkal egybecsengő püspökkari rendelkezés, amely szerint utólagos egyházi házasságkötéskor a gyermek a törvényesüléssel automatikusan az apa szerinti egyházba kerül át. Ezt –külön rítusváltoztatási eljárás nélkül– az gyermek keresztelési anyakönyvének megjegyzés rovatában kell feltüntetni, az utóházasság anyakönyvi iktatási számára való hivatkozással.⁶⁶

Megjegyzendő, hogy az 1991-ig hatályos keleti jog és az új latin kódex eltérő fogalmazásából adódóan 1983 után e ponton is bizonyos átmeneti aszimmetria alakult ki. A gyermek a korábbi keleti jog szerint is a *serdülőkorig* követte a rítusváltoztató katolikus apát vagy vegyes házasság esetén a katolikus anyát (CS 10. kán.). Ám e kor –szemben az új kodifikációval– a leányok tekintetében tizenkét éves kortól volt számítandó (CA 17. kán.). Ennek következtében 1983 után például egy tizenhárom éves lány automatikusan követte a latin rítusból keletibe térő apját, míg ha az keleti rítusból tért másik keletibe vagy a latinba, 1991-ig a leánygyermek csak tizenkét éves korának betöltése előtt követte őt.⁶⁷ Másrészt –bár a CIC szövege megengedné– mivel saját keleti normája kifejezetten ellentétes rendelkezést tartalmazott, a keleti apa 1991-ig rítusváltoztatása esetén nem dönthetett úgy, hogy serdületlen gyermekei ne kövessék őt, míg a latin apa számára ez 1983-tól lehetséges.⁶⁸ E differenciák figyelembe vétele az 1983-1990 közti átlépések érvényességének megítélésénél fontos. A CCEO 34. kán. hatálybalépésével e különbségek megszűntek.

II.2.2 A sajátjogú egyháztagság megváltoztatása *egyedi felhatalmazás* alapján

Az említett eseteken kívül a sajátjogú egyháztagság megváltoztatása mindkét törvénykönyv szerint csak külön *hatósági felhatalmazás* alapján lehetséges. Ennek megadása pedig –mint láthattuk– a dolog természeténél fogva a Szentszék hatásköre. Ugyanakkor a latin norma hiányos fogalmazásmódja 1983 után –e ponton is– újra eltérő szerzői vélemények kialakulásához vezetett.

⁶⁶ Hajdúdorogi EK 1209/1955; vö. *Körlevelekben közölt rendelkezések 1950-1979*, szerk. Hollós J., [Nyíregyháza 1979], 11. (Az utóházasság szóban forgó jogi hatásának ellentmondásos szakirodalmi megítéléséhez lásd: MICHIELS, *Principia generalia* [vö. 48. jegyzet], 308-309.)

⁶⁷ Vö. 26. jegyzet.

⁶⁸ Vö. 36. old. és köv.

Az 1917-eshez hasonlóan az 1983-as CIC sem jelöli meg, hogy az egyháztagság megváltoztatásához szükséges szentszéki közreműködés az átlépésnek érvényességi vagy csak megengedettségi feltétele-e?⁶⁹ Egyes szerzők – nyilvánvalóan a *licentia* kifejezés alapjelentéséből kiindulva – arra a következtetésre hajlanak, hogy ezen – a latin rítusváltoztatások esetében előírt – szentszéki közreműködés elnyerése az átlépésnek csak *megengedettségi* feltétele lenne.⁷⁰

A *licentia* kifejezés egyaránt jelölhet érvényességi és megengedettségi feltételt. Noha alapjelentésében a mai egyházjogi nyelvhasználat szerint az valóban inkább megengedettségi tényezőre utal,⁷¹ a jelen kánonban mégis bizonyosan érvényességi kritériumot jelöl.

Ez két okból is nyilvánvaló. Egyrészt a kánon pontos értelmének megállapításához figyelembe kellett (és kell) venni a párhuzamos keleti normát is (vö. CIC 17. kán.). Az viszont a szentszéki közreműködés érvényességi feltétel jellege tekintetében nem hagyott és ma sem hagy kétséget.⁷²

A szentszéki közreműködés érvényességi feltétel jellege egyébként már a keleti mp. kihirdetése előtt sem lehetett kétséges. Igaz, a CIC 1917 98. kán. 3. §-beli engedélyt (*venia*) egyes szerzők pusztán megengedettségi feltételnek tekintették.⁷³ Meggyőzőbb álláspont volt ellenben az, amely a korábbi jogforrásokkal való összhang szerinti értelemezés kötelezettségét hangsúlyozta (vö. CIC 1917, 6. kán.). Ezen jogforrásokban viszont a szentszéki közreműködés mindig érvényességi feltételként szerepelt,⁷⁴ ami döntő érv amellet, hogy az a CIC 1917 98. kán. 3. §-a esetében sem lehetett másként.⁷⁵

⁶⁹ CIC can. 112 – § 1. *Post receptum baptismum, alii Ecclesiae rituali sui iuris adscribuntur: 1° qui licentiam ab Apostolica Sedi obtinuerit* (= A keresztség felvétele után más jogilag önálló rítus szerinti egyházbba kerülnek át: 1° akik erre az Apsotoli Szentszéktől engedélyt kaptak); vö. CIC 1917 98. kán. 3. §.

⁷⁰ THÉRIAULT, *Canonical Questions* (29. jegyzet), 212; valamint *A. Fuenmayor*, in *Code of Canon Law Annotated*, E. CAPARROS – M. THÉRIAULT – J. THORN (eds.), Montréal 1993, 132.

⁷¹ Noha a CIC szóhasználata e ponton koránt sem mondható egységesnek, úgy tűnik, hogy a *licentia* kifejezésen elsődlegesen olyan felhatalmazás (*autorizzazione*) értendő, mely az illetékes hatóság előzetes mérlegelésén alapul, a szóban forgó cselekmény előzetes kontrolját jelenti és *törvényességét* érinti; F. D'OSTILIO, *Il diritto amministrativo della Chiesa*, Città del Vaticano [1995], 325, 318, 334; lásd még: F. URRUTIA, *Sens juridique des termes: autorisation, faculté, dispense*, in *Les cahiers du droit ecclésial* V, 1, 1988 (15 Février), 1-9.

⁷² CS can. 8 – § 1. *Nemo potest sine licentia Sedis Apostolicae ad alium ritum valide transire...* vö. 51. jegyzet.

⁷³ Pl. F. SANTAMARÍA, *Comentarios al Código canónico*, Madrid 1920, I, 131; M. CONTE A CORONATA, *Institutiones iuris canonici*, Taurini ²1939, 156; F. NÁJERA, *El Código de Derecho Canónico. Traducido y comentado*, I, Cadiz 1942, 81.

⁷⁴ Pl. "Nemo... inconulta Apostolica Sede vel a latino ad orientalem, vel ab orientali ad latinum ritum transire deinceps praesumat. Qui secus fecerint, eorum transitus prorsus illicitus, irritus, ac nullos fore declarat", SC DE PROPAGANDA FIDE, decr., 12. III. 1759, in *Codicis Iuris Canonici Fontes*, P. GASPARI – I. SERÉDI (ed.), 9 vol., Roma 1923-1939, vol. 7, n. 4526, 63. (Lásd még: 126. jegyzetet.)

⁷⁵ Így pl. D. STAFFA, *De transitu orientalis ad ritum latinum propter baptismum in eodem ritu susceptum in casu necessitatis*, in *Ephemerides Iuris Canonici* 1 (1945) 180.

Másrészt maga a latin kodifikáció is hangsúlyozta, hogy a szentszéki közreműködés az átlépés *konstitutív* eleme,⁷⁶ amiből pedig már önmagában is egyértelműen következik érvényességi feltétel jellege (vö. CIC 124. kán. 1. §).

A hatályos keleti jog a szentszéki közreműködés kapcsán nem engedélyről, hanem beleegyezésről szól (*consensus*). E kifejezés – a keleti kódexre jellemző terminológiai következetességből adódóan – már önmagában is elégségesen jelezne a szóban forgó feltétel érvényességi jellegét,⁷⁷ a kánonban arra mégis történik szövegszerű utalás is.⁷⁸ Mint azt több szerző is megjegyzi, a keleti norma a párhuzamos latin kánonra vonatkozó burkolt hiteles törvénytárgyának tekinthető, s mint olyan végérvényesen cáfolta a szentszéki közreműködés érvényességi feltétel jellege tekintetében megfogalmazott korábbi kételyeket.⁷⁹ A szentszéki közreműködés tehát a latin egyházból való távozáshoz is érvényességi feltétel.

2) Nem feltétlen szükséges viszont ténylegesen az Apostoli Szentszékhez folyamodni abban az esetben, ha az átlépni szándékozó hívő olyan területen lakik, ahol mind saját *sui iuris* egyházának mind az általa kiválasztott másik egyháznak van saját *egyházmegyéje* (vagy azzal jogilag hasonló elbírálás alá eső más részegyháza). Ilyen helyzetben ugyanis, ha a két érintett *megyéspüspök* (de nem bármely helyi ordinárius!) *írásos* beleegyezését adja az átlépéshez, a szentszéki hozzájárulást eleve megadottnak kell tekinteni.⁸⁰ Megjegyzendő, hogy a kánon nem pusztán saját hierarcha hanem saját *részegyház* létehez köti a szóban forgó jogvélelmet. Következésképpen a CCEO 916. kán. 5. § szerinti idegen *sui iuris* egyházbeli megyéspüspök – bár más “rítusú” alárendeltjei tekintetében is teljes értékű helyi hierarchának minősül – a szóban forgó eljárásra mégisincs felhatalmazva.⁸¹

A kánonjogi lakóhelyszerzés egyszerűsége folytán ezen könnyítés igen széleskörűen alkalmazható. Egyes szerzők – nyilván a norma kedvezmény jellegéből kiindulva – tág értelmezés alapján – úgy vélik, hogy az „azonos terület” kifejezésen esetleg egy teljes nemzet, püspöki konferencia vagy szociokulturális régió is érthető.⁸² Vitathatónak tűnik azonban, hogy a *territorium* kifejezés magyarázható-e ennyire rugalmasan (azaz egyes esetekben akár az érintett részegyházak konkrét határaitól is eltekintve). Biztosabb értelmezés a megyéspüspökök illetékességét a két részegyház legalább részleges *területi egybeeséséhez* köti, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy illetékességükhöz elegendő, hogy részegyházai akárcsak egy minimális része is fedje egymást.⁸³

További érdekes kérdés, hogy a püspökök által adandó kölcsönös konszenzus írásbeli jellege is érvényességi feltétele-e? Ugyan a CCEO 1516. kán. sze-

⁷⁶ *Communicationes* 21 (1989) 51.

⁷⁷ CCEO 934. kán. 2. § 1°.

⁷⁸ Lásd 51. jegyzet.

⁷⁹ Így pl. PRIMETSHOFER, *Interrituelles* (vö. 9. jegyzet), 353.

⁸⁰ CCEO 32. kán. 2. §.

⁸¹ Vö. *Nuntia* 22 (1986) 27-28.

⁸² Ennek lehetőségét feltételezi: FARIS, *The Eastern* (vö. 23. jegyzet), 181.

⁸³ PRIMETSHOFER, *Interrituelles* (vö. 9. jegyzet), 354.

rint a *dummodo* kötőszóval bevezetett mellékmondatok érvényességi feltételt jelölnek, ám –mint az más összefüggésben joggal nyert megállapítást⁸⁴– az imént említett kánon kikötése csak az egyedi közigazgatási intézkedések esetében jelöl bizonyosan érvényességi kritériumot. Itt viszont egyetemes törvényben szerepel. Mindenesetre –legalábbis a bizonyíthatóság miatt– az írásbeliség feltétlen kötelező.

Mínthogy a CCEO 32. kán. 2. §-ának szövege nem utal kifejezetten a latin egyházra, a keleti kódex kihirdetése után kérdésessé vált, hogy –figyelembe véve a két jogrendnek a kódexek első kánonjaiban deklarált autonómiáját– az említett vélelem latin-keleti viszonylatban történő átlépés esetében is fennáll-e? Bár egyes szerzők ennek lehetőségét kifejezetten állították,⁸⁵ mások hangsúlyozzák, hogy a kérdésre hiteles törvénytárgyformájában kapott válasz⁸⁶ *módozata* azt bizonyítja, hogy a keleti kódex maga e vonatkozásban nem bővítette ki a latin megyéspüspökök illetékességi körét.⁸⁷ A törvény módjára kiadott hiteles törvénytárgyformák nem bírnak visszamenő hatállyal. Ebből adódóan az idézett leirat kiadása előtt –a CCEO 32. kán. 2. §-a analógiájára– a latin egyházból valamely keleti katolikus egyházba irányuló, helyi szinten bonyolított esetleges rítusváltások –a kellő felhatalmazás hiánya miatt– érvénytelenek voltak.⁸⁸ Ezen esetekben tehát –amennyiben a rítusváltoztatás szándéka és indokai továbbra is fennállnának– a vonatkozó eljárás megismétlendő.

II. 3. A sajátjogú egyháztagság elnyerése katolizálás révén

A sajátjogú egyházbeli tagság elnyerésének harmadik módjával a katolikus egyházon kívül keresztelkedett személyek élhetnek. A hatályos jog felszólítja a katolikus egyházzal teljes közösségre lépő akatolikusokat, hogy tartsák meg saját rítusukat, tiszteljék azt, és lehetőségeikhez képest mindenütt éljenek is aszerint. Ezért a nemkatolikus keresztények a katolikus egyházzal való teljes egységre lépéskor eredeti közösségük rítusát kötelesek megtartani. Eszerint például egy katolizáló orosz ortodox kereszténynek az orosz rítusú keleti katolikus sajátjogú egyházhoz kell csatlakoznia. Ha egy személynek, közösségnek vagy

⁸⁴ ERDŐ, *Egyházjog* (vö. 34. jegyzet), 131.

⁸⁵ Így: J. PROVOST, *Some Practical Issues for the Latin Canon Lawyers from the Code of Canons of the Eastern Churches*, in *The Jurist* 51 (1991) 56.

⁸⁶ Vö. 37. jegyzet.

⁸⁷ A Pápai Törvénytárgyformázó Tanács elé beterjesztett kérdés a keleti kódex kitéjredezésére vonatkozott (ti. hogy a CCEO 32. kán. 2. §-a felhatalmazza-e a latin megyéspüspököket is az írásbeli konszenzus megadására). Mégis –éppen a két kódex autonómiáját aláhúzóan– a Szentszék *törvény módjára* kiadott hiteles magyarázata, az említett kérdésre vonatkozó megerősítő válasz helyett, a latin megyéspüspököket *saját törvénykönyvük* (CIC 112. kán. 1. § 1°) módosítása révén ruházta fel a kérdéses helyi eljárás alkalmazására, egyházból történő távozás esetén; vö. M. BROGI, *Licenza presunta della Santa Sede per il cambiamento di Chiesa «sui iuris»*, in *Revista Española de Derecho Canónico* 50 (1993) 665-667.

⁸⁸ Hasonló értelemben: FARIS, *The Eastern* (vö. 23. jegyzet), 167; J. CANOSA, *La presunzione della licenza di cui al can. 112 § 1, 1° del Codice di diritto canonico*, in *lus Ecclesiae* 5 (1993) 625.

területnek nyomós oka is volna egy más rítusú sajátjogú egyházhoz való csatlakozásra, annak törvényes végrehajtására akkor is az Apostoli Szentszék engedélye szükséges.⁸⁹

A katolizálók követendő rítusára vonatkozó norma a múltban gyakran változott⁹⁰ és olykor tartalma sem volt egyértelmű.⁹¹ A *Cleri sanctitati* 11. kán. 1. §-a a keleti konvertiták tekintetében teljesen liberalizálta a választás lehetőségét, ami egyes keleti katolikus egyházak részéről –érthetően– éles kritikát váltott ki. E rendszer a keleti katolikusokról szóló határozat hatálybalépéséig működött. A zsinati norma –hosszadalmas vitákat követően⁹²– közvetlenül hatályon kívül helyezte a korábbi pápai törvényt,⁹³ ugyanakkor a saját rítus megtartásának kötelezettségét –úgy tűnik most először– valamennyi, így a nem keleti akatolikus közösségekre is kiterjesztette (vö. OE 4).

A kodifikáció menetének vizsgálatából kiderül, hogy a törvénykönyv munkálatainak irányítói mindvégig kitarítottak a zsinati norma módosítás nélküli kódexbe foglalása mellett. Ez azt jelenti, hogy a CCEO 35. kánonja szerint ma nemcsak a keleti akatolikus hívek, hanem valamennyi protestáns közösségből katolizáló személy is köteles saját „rítusának” megőrzésére, vagyis a származásának megfelelő sajátjogú egyházhoz való csatlakozásra.⁹⁴

A keleti kódex kihirdetése előtt jelentős szerzők úgy vélekedtek, hogy –latin norma hiányában– a nyugati katolizálók a CIC 111. kán. 2. § analógiájára szabadon választhatják meg, hogy mely katolikus sajátjogú egyházhoz csatlakoznak.⁹⁵ Mások a CCEO 35. kánonja kapcsán tisztázandónak vélik egyrészt azt, hogy e norma mennyiben kötelezi a latin egyházat, másrészt azt is, hogy vajon minden nem katolikus keresztény esetében beszélhetünk-e egyáltalán rítusról?⁹⁶

A katolikus egyházba visszatérő protestánsok szabad választásának lehetőségét utoljára a kodifikációs bizottság (PCCICOR) második plenáris ülése keretében vitatták meg.⁹⁷ A tervezetbeli megszorításnak tekintetükben történő alkalmazása ellen meglehetősen meggyőző érvek nyertek felsorolást. Így öt bizottsági tag kérte, hogy mielőtt az OE 4-re támaszkodó normát a protestáns közösségekből és a szektákból katolizálókra is kötelezőnek nyilvánítanák, vizsgálják meg, hogy esetükben beszélhetünk-e egyáltalán rítusról, különösen ha figyelembe vesszük, hogy azok nem ismerik el az egyházi rend szentségét. Mások utaltak rá,

⁸⁹ CCEO 35. kán. (A CIC ezen kérdérről sem tartalmaz normát, holott annak szükségessége a kodifikáció során szóba került; vö. *Communicationes* 12 [1980] 75.) »

⁹⁰ BASSETT, *The Determination* (vö. 2. jegyzet), 214. köv.

⁹¹ Vö. BASSETT, *The Determination* (vö. 2. jegyzet), 232-233; C. PUJOL, *Decretum Concilii Vaticani II «Orientalium Ecclesiarum»*, *Textus et Commentarium*, Romae 1970, 50.

⁹² Összegzéséhez lásd: PUJOL, *Decretum* (vö. 91. jegyzet), 48-61.

⁹³ *Nuntia* 19 (1984) 6; PUJOL, *Decretum* (vö. 91. jegyzet), 55, 60.

⁹⁴ Vö. *Nuntia* 3 (1974) 51; *Nuntia* 19 (1984) 6; *Nuntia* 22 (1986) 31-32; *Nuntia* 28 (1989) 26; *Nuntia* 29 (1989) 49-51.

⁹⁵ J. PIÑERO CARRION, *La ley de la Iglesia. Instituciones Canónicas*, I, Madrid 1985, 229.

⁹⁶ ERDŐ, *Egyházjog* (vö. 34. jegyzet), 107. Ugyanezen kérdésfelvetéshez lásd: *Nuntia* 28 (1989) 26-27.

⁹⁷ Vö. «Ritus dei Protestanti e c. 33. dello Schema», in *Nuntia* 29 (1989) 48-51.

hogy protestánsok eredeti rítusát gyakran igen nehéz megállapítani, mert például az USA-ban igen sok az olykor generációkkal ezelőtt kötött protestáns ortodox házasság. Minthogy pedig gyakori az ortodoxok protestáns közösségekbe való távozása is, a törvénynek e ponton a pillanatnyi rituális aspektuson túl a nemzeti hovatarozást is figyelembe kellene vennie (így például örmény nemzetiségű protestánsok esetében aligha vélelmezhető a latin eredet).⁹⁸

A kérdést lezáró szavazásnak arról kellett döntenie, hogy vajon betoldják-e a CICO 1986-os tervezetébe az akatolikusok leszűkítésére vonatkozó *keleti* jelzöt, amelynek eredményeként a majdani CCEO 35. kán. saját rítuson való megmaradásra vonatkozó előírása csak az ortodoxokat kötelezte volna, a protestánsok számára szabad lehetőséget adva a keleti katolikus egyházakhoz való csatlakozásra.⁹⁹ A változtatási javaslatot a kodifikációs bizottság 25/2 arányban (!) elvetette. Ez az előbb idézett viták és javaslatok után (legalábbis a szavazás arányát illetően) igen meglepő.¹⁰⁰

Noha a CCEO 35. kán. előírásának megszegése (azaz más rítusú egyházhoz csatlakozás) törvénytelen volna, mint az mind az OE 4 mind az említett kánon redakciótörténetéből egyértelműen kiderül, az így létrejövő egyháztagság nem lenne érvénytelen. A szóban forgó normák célja ugyanis csak a CS 11. kán. 1. §-ában kilátásba helyezett szabad választás lehetőségének egyszerű korlátozása volt, nem pedig a nemkatolikusok inhabilitálása.¹⁰¹ Ugyanakkor –szemben a CS 11. kán. 1. §-ában szerepeltenél– a jelen norma nem pusztá buzdítás, hanem valódi kötelezés, következésképpen áthágása büntetőjogi következményekkel is járhat.¹⁰²

A mondottakból mindenesetre az tűnik ki, hogy egy nyugati és egy keleti akatolikus esetében nem azonos súlyú érvek szükségesek a saját rítusuktól eltérő katolikus egyházhoz való csatlakozáshoz. Egy ortodoxnál a keleti egyházak fennmaradásának biztosítása súlyozottan mérlegelendő (OE 1, 5). Egy protestáns hívónél nemcsak hasonló érv nincs, hanem –mint láhattuk– még az is kétséges, hogy vajon az általuk követett hagyományok azonosíthatóak-e a latin rítussal, különös tekintettel ez utóbbi valóság immár pontosan definiált tartalmára (vö. CCEO 28. kán. 1. §).

Végül a katolizálásból fakadó rítuszerzést szabályozó CCEO 35. kán. kapcsán még két további megjegyzés tehető. Egyrészt, ha ténykétség (azaz a körülményekre vonatkozó, objektív érvekre támaszkodó bizonytalanság) merülne fel egy jelenleg protestáns (vagy ortodox) közösségbe tartozó katolizálni kívánó személy vagy őseinek latin (vagy keleti) eredete tekintetében, a CCEO 35. ká-

⁹⁸ *Nuntia* 29 (1989) 48-49.

⁹⁹ Vö. «Quaeritur, utrum placet necne, ut. c. 33 incipiat: Baptizati acatholici *orientales* ad plenam communionem...»; in *Nuntia* 29 (1989) 51.

¹⁰⁰ Az OE szövegének kialakítása során hasonló záradék betoldása ugyancsak kifejezett elutasítást nyert; vö. BASSETT, *The Determination* (vö. 2. jegyzet), 227.

¹⁰¹ Vö. PUJOL, *Decretum* (vö. 91. jegyzet), 53. köv.; *Nuntia* 22 (1986) 31-32.

¹⁰² *Nuntia* 19 (1984) 6.

nonjában előírt kötelezettség alól minden hierarcha felmentést adhat.¹⁰³ Másrészt felvethető, hogy vajon nem volna-e érdemes e kérdéskör tekintetében is alkalmazni a rítusváltoztatásnál már gyakorlatban levő eljárásbeli könnyítést? Mint láttuk, a katolikus egyházon *belüli* státuszváltoztatás elbírálása és ügyintézése – jöllehet ott a szentszéki beleegyezés érvényességi feltételként szerepel – ma már az érintett megyéspüspökök hatáskörébe van utalva. Logikusnak tűnne, hogy – a CCEO 32. kán. 2. §-ához hasonló vélelem alapján – a sajáttól eltérő rítus szerinti Egyházba való katolizálás engedélyzése is helyi szinten legyen bonyolítható.

III. ELJÁRÁSMÓD ÉS REGISZTRÁCIÓ

A rítusváltoztatás engedélyezése tehát Magyarországon (legalábbis latin – magyar-bizánci rítusú keleti katolikus viszonylatban) pusztán az érintett megyéspüspökök közreműködésével is elnyerhető. A sajátkezűleg aláírt kérelem benyújtása azon megyéspüspökhöz látszik célszerűnek, akinek az egyházhöz a kérelmező csatlakozni kíván.

Hacsak kifejezetten külön ellentétes rendelkezés nincs, a sajátjogú egyházbeli tagság megváltozása azon pillanatban realizálódik, amelyikben a jognál fogva vagy külön hatósági intézkedés révén felhatalmazott személy törvényes módon kinyilvánítja átlépési szándékát (CCEO 36. kán. a).¹⁰⁴ Ezen akaratnyilvánításnak – hacsak a szentszéki leirat kifejezetten másként nem rendelkezik – az új egyház szerinti hierarcha, saját paróchus, vagy az előbbieket valamelyike által megbízott más pap és két tanú előtt kell történnie (CCEO 36. kán. b). Minthogy a latin kódex e kérdéstről megintcsak nem rendelkezik, mint hasonló esetre hozott törvény, hívei rítusváltoztatása esetén is a keleti norma szerinti eljárás alkalmazandó (vö. CIC 19. kán.).

Ha a két megyéspüspök írásbeli egyetértése megszületett, az átlépéshez szükséges akaratnyilvánítás történhet az új megyéspüspök vagy a lakóhely szerint a váltás pillanatában saját pástorrá váló paróchus előtt.

Ezen akaratnyilvánítás *formáját* – minthogy arról a kódexbeli jog nem szól – ugyancsak részleges jognak kellene pontosítani. Amennyiben a jog erejében történő rítusváltásról van szó, az átlépés alkalmából kiállítandó okiratban az átlépőnek egyrészt ki kell nyilvánítania, hogy élni kíván az adott Codex megfelelő számú kánonjában kilátásba helyezett lehetőséggel, másrészt fel kell tüntetni azt az anyakönyvi iktatószámot is, mely egyértelműen bizonyítja a szóban forgó személy átlépési jogosultságát. Amennyiben egyedi hatósági felhatalmazás az átlépés jogalapja, az okiratban – a felhatalmazó hatósági intézkedés kiadójának és számának feltüntetése mellett – az átlépőnek nyilatkoznia kell, hogy az így elnyert eseti jogosultsággal élni kíván és a jelen pillanattól az engedélyezett, “x” sajátjogú egyház tagjának tekinti magát. Az okiratot a nyilatkozón túl – a hiteles-

¹⁰³ CCEO 1496. kán.; vö. CIC 14. kán. (Tudomásunk szerint az Apostoli Szentszék a más rítushoz való csatlakozási kérelmeket rugalmasan bírálja el, azaz megvalósul a ténykétség esetén adandó felmentéshez kikötött, azonos szentszéki gyakorlat feltétele.)

¹⁰⁴ Nyilvánvalóan elkerüli *J. Canosa* figyelmét ez a jogszabály amikor azt írja, hogy a rítusváltoztatás az arra vonatkozó leirat hatóság részéről történő aláírásának pillanatában –következésképpen automatikusan– realizálódik; vö. CANOSA, *La presunzione* (vö. 88. jegyzet), 624.

ség végett– célszerű annak a hatóságnak (és esetleg a tanúknak) is aláírnia, akik előtt a nyilatkozat történik.¹⁰⁵ Amennyiben egy átlépésnél tizennégy éven aluli gyermek vagy a házastárs státusza is változna, e tények ugyanazon okiratban is feltüntethetők, természetesen a házastárs aláírásának mellékelésével.

A sajátjogú egyháztagságra vonatkozó szabályozásnak sarokpontja a tagság *bizonyíthatósága*. A latin törvénykönyv erre vonatkozóan sem ad teljes körű szabályozást.¹⁰⁶ Mint ismeretes, a keresztséget *rendes* körülmények között más rítushoz tartozó szülők gyermekei számára nem szabad kiszolgáltatni. (Ez alól kivétel természetesen az az eset, amikor valaki saját rítusú pásztor hiányában más rítusú klerikusra van rábízva, mint saját pásztorra; vö. CCEO 916. kán.)

Ahol két különböző szertartású plébánia területe egybeesik és valamely törvényes oknál fogva mégis latin papnak kellene egy olyan gyermeket megkeresztelnie akinek a keresztelésére a görög katolikus paróchus illetékes, vagy megfordítva: görög katolikus pap keresztel olyan gyermeket aki esetében a latin plébános lenne illetékes, a keresztelőnek a keresztséget folyószám *nélkül* kell anyakönyveznie. Egyidejűleg pedig a keresztelés adatait köteles megküldeni a keresztelésre illetékes szertartású papnak, aki *folyószámmal* anyakönyvezi ugyan ezen keresztelést. A folyószám nélküli keresztelési bejegyzés feljegyzések rovatába beírandó, hogy a megkeresztelt az apa rítusát követi, tehát az „x” sajátjogú egyházhhoz tartozik. A folyószámmal rendelkező anyakönyvi bejegyzésben pedig azt kell feltüntetni, hogy a keresztséget hol szolgáltatták ki. Minden további anyakönyvi ügyvitelre csak a folyószámmal anyakönyvező, saját rítusú paróchus illetékes.¹⁰⁷ Vegyes rítusú házasság esetén a keresztelést azon rítus papjának kell végeznie, amely szülő rítusához a gyermek tartozni fog. Mint mondtuk, ellentétes tartalmú formális nyilatkozat hiányában ma ez mindig az apa szerinti egyház papja. Amennyiben külön nyilatkozat hiányában valamely jogos oknál fogva mégis az anya szerinti szertartásban szolgáltatták ki a szentséget, a kiszolgáltató pap az imént leírt módon lenne köteles az anyakönyvez(tet)ést bonyolítani.

Ha nemkatolikus keresztény egyházban vagy egyházi közösségben megkeresztelt személy veszi fel a teljes közösséget az egyházzal, annak adatait a felvétel időpontjában kell rögzíteni, ma ugyancsak a keresztelési anyakönyvbe. Ilyenkor az összes rovat kitöltendő, valamint azt is be kell írni, hogy a személyt milyen vallásban keresztelték. (A feljegyzés rovatba beírandók az esetleges házasságkötés és bérmlás adatai is.) A szülővel átvett kiskorú külön folyószám alatt anyakönyvezendő. A nem katolikus templomban keresztelt, de katolikusként nevelt gyermeket az elsőáldozás alkalmával kell a keresztelési anyakönyvbe bejegyezni.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Vö. POSPISHIL, *The Law* (vö. 46 jegyzet), 41.

¹⁰⁶ A CIC 535. kán. 2. §-a említi ugyan a rítusváltoztatás anyakönyvi regisztrálásának kötelezettségét, de nem szól annak *keresztség* kapcsán történő kötelező bejegyzéséről.

¹⁰⁷ *Egységes Katolikus Anyakönyvezési Szabályzat* [a továbbiakban: EKASZ], Budapest 1988, 15. §, 23-24.; vö. Hajdúdorogi EK n. 470/1959; valamint: MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KAR, *Körlevél*, 1974. IX. 12, 12, no. 4.

¹⁰⁸ EKASZ 17. §, 23.

A hatályos keleti norma –az idézett CIC 535. kán. 2. §-át kiegészítendő– külön rendelkezéssel kötelezi a latin kiszolgáltatókat is, ami alapján a rítusbeli hovatarozást immár a keresztség esetében is egyetemes törvény alapján (is) kötelesek az anyakönyvbe bejegyezni. Ha a bejegyzés nem volna lehetséges, a belépés tényét egy külön okiratban kell rögzíteni, s ez annak a paróchiának a levéltárában őrzendő amelyikhez a csatlakozás történt.¹⁰⁹

További reflexiót igényelne, hogy e jogszabály mennyiben érinti az imént ismertetett magyarországi részleges jog hatályát. Számunkra úgy tűnik, hogy a keleti kódex kánonja az EAKSZ idézett pontjaival nincs ellentétben és azt teljes egészében sem szabályozza újra. Következésképpen nem is helyezte azokat hatályon kívül. Az ismertetett magyar részleges jog éppenséggel példaértékű lehet a rítusok közti együttműködés kifinomult szabályozására.¹¹⁰

Minthogy a sajátjogú egyházbeli tagság a személy cselekvőképességét meghatározó tényező, s mint olyan kihathat az általa végzett jogcselekmények érvényességére, pontos ismerete alapvető egyházi érdek. Ennek biztosítéka a változásoknak a keresztelési anyakönyv megjegyzési rovatában történő regisztrálása. A keleti jog éppen ezért kötelezi külön rendelkezéssel a keresztelés helye szerinti latin plébánost is a bejegyzés foganatosítására. Az értesítés – értelemszerűen– azon hatóság feladata, amely előtt a státuszváltozáshoz szükséges akaratnyilvánítást végzik.

Ha az átlépő már nem először változtatna sajátjogú egyházat, a keresztelés helye szerint illetékes paróchuson túl az a paróchus is értesítendő, aki egyházból éppen távozik. A CS 13. kán. 2. §-a ezt kifejezetten előírta. Ezen továbbra is szükségesnek látszó szabályok részleges jog keretében történő rögzítése ugyan csak segítő az interrituális szabályok zökkenőmentes alkalmazását. (Amennyiben a rítust változtató személyt nem a katolikus egyházban kereszteltek volna hanem korábban katolizált, a keresztelés helye szerinti akatolikus pásztor irányában értelem szerűen nincs formális értesítési kötelezettség. Az imént mondottak szerint értesítendő viszont az a hatóság amely előtt a katolizálás történt, s amely sajátjogú egyházát a rítust váltó személy éppen elhagyja.)

¹⁰⁹ CCEO 37. kán. Megjegyzendő, hogy –legalábbis amióta az anya rítusához való csatlakozás a CCEO 29. kán. 1. §-a értelmében formális akaratnyilvánítást követel– egy részleges jogszabály alapján a gyermek rítusa Magyarországon enélkül is egyértelműen megállapítható lenne. A keresztelési anyakönyvben ugyanis kötelező a szülők rítusbeli hovatarozásának feljegyzése (vö. EAKSZ 27. §, 29). Eltérő formális nyilatkozat hiányában pedig –mint láttuk– a gyermek feltétlen az apa rítusát követi.

¹¹⁰ Nyilván az egyetemes szintű szabályozás hiányosságát érzékelik azon szerzők, akik a hovatarozástól eltérő szertartásban történő szentségkiszolgáltatás esetén a keresztelés helye szerinti anyakönyvezőt kötelezettnek tekintik a keresztelte saját rítusú hatóságának értesítésére; vö. *Comentario exegetico al Código de derecho canónico*, A. MARZOA – J. MIRAS – R. RODRÍGUEZ-OCANA (dir.), Pamplona 1996, I, 770; A. CELEGHIN, *L'iniziazione cristiana nel CIC 1983 (parte II)*, in *Periodica de re canonica* 84 (1995) 292. Ezen megállapítás egyrészt a krisztushívók saját rítus szerinti hitélethez való alapvető jogára, másrészt a keleti szórványegyházak megőrzésének kötelezettségére alapozódik. Ezen szerzői vélemények is jelzik, hogy az egyetemes jog e vonatkozásban történő pontosítása más egyházak esetében is szükséges lehet.

A rítusváltásról szóló értesítés hitelességének bizonyítása végett abban meg kell jelölni azt a tényt is ami a státusz megváltoztatására képesítést adott. Ez például házasságkötés esetén a megfelelő anyakönyv iktatószáma, amely igazolja a vegyes rítusú házasságból fakadó automatikus átlépésre való jogosultságot. Amennyiben a jogosultság alapja az illetékes hatóság (két megyéspüspök, esetleg a Keleti Kongregáció) által kibocsájtott egyedi intézkedés lenne, annak iktatószáma közzendő.

Tekintettel a rítusváltoztatások kis számára, könnyen kivitelezhető, ugyanakkor a jogbiztonságot jelentősen növelő tényező lenne, ha a részleges jog – a házassági anyakönyvvezésnél megszokott módon – azt is előírná, hogy a keresztelés helye szerinti paróchus külön okiratban jelezze vissza az értesítés vételét és az anyakönyvi bejegyzés foganatosítását.

IV. A RÍTUSTÖRVÉNYEK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Mínthogy az eddigi gondolatmenet elég sok részletkérdésre kitért, a gyakorlati alkalmazás kedvéért érdemes a legfontosabb egyetemes rítusszabályokat összefoglalni.

1) Tizennégy éven aluli gyermekek keresztsége esetén a gyermek a katolikus apa rítusát követi, hacsak az *formális* akaratnyilvánítással azt nem kéri, hogy a gyermek az anya szerinti katolikus egyházba nyerjen felvételt. Ezt 1991. október 1-je óta immár keleti katolikus férfi is kérheti, akár a latin egyházba való keresztelés javára is. (Mínthogy a keresztség ceremóniája önmagában már nem képez a hovatartozás melletti elégséges érvet, a szóban forgó akaratnyilvánítást írásos formában kell rögzíteni.)

Amennyiben a gyermek férjetlen anyától születne, vagy vegyes házasság esetén csak az anya volna katolikus, a tizennégy éven aluli keresztelendő az anya rítusát követi. Ha ismeretlen szülőktől származna, akkor a gondozásukkal megbízott személy rítusát követi, míg a nem keresztény szülők ugyanilyen korú gyermeke a keresztség kapcsán a katolikus nevelést felvállaló személyét (CCEO 29. kán.).

2) A tizennegyedik életévét betöltött személy –ellentétes pápai részleges jog hiányában– szabadon választhatja meg, hogy melyik sajátjogú egyházhoz kíván csatlakozni (CCEO 30. kán.).

3) Egy katolikus személy „rítusának” *érvényes* megváltoztatásához általában az Apostoli Szentszék külön engedélyére/beleegyezésére van szükség, amely közreműködés azonban adottnak tekintendő, ha a rítusváltoztatásban érdekelt két sajátjogú egyház két érintett egyházmegyéjének van egymást fedő területe és azok megyéspüspökei írásba adják egyetértésüket (CCEO 32. kán.).

4) Keleti katolikus egyházhoz tartozó férfi vegyesrítusú házassága kapcsán is csak az előbb említett szentszéki illetve megyéspüspöki felhatalmazás erejében léphet át más keleti katolikus-, illetve a latin egyházba. A latin rítusú felek (tehát mind a férj mind a feleség) továbbá a keleti rítusú feleség ellenben magánál a jognál fogva vannak képesítve a házastársuk rítusára való egyszeri áttérésre, akár a házasságkötéskor, akár a házasság fennállása idején. A kötelék törvényes megszűnése esetén –és csak akkor– ugyancsak magánál a jognál fogva képesítettek az eredeti rítusukra való visszatérésre is (CCEO 33. kán. – CIC 112. kán. 1. § 2°).

5) Magánál a jognál fogva *szükségszerűen* követi szüleit (és nemcsak az átlépésre válik jogosulttá mint az eddig sorolt esetekben) az a tizennégy éven aluli gyermek, akinek azonos rítusú szülei térnek át más sajátjogú egyházba, avagy vegyes rítusú házasság esetén azon szüleje tér át a házastársa szerinti rítusra akinek rítusát eddig követte. A tizennégy éven aluli ugyanígy követi a rítust váltó katolikus felet vegyes házasság (*matrimonium mixtum*) esetén is (CCEO 34. kán. – CIC 112. kán. 1. §). Értelemszerűen automatikus rítusváltoztatás áll be valláskülönbséggel kötött házasság esetén történő rítusváltoztatásnál is. Ha viszont két katolikus szülő közül csak egyik változtatna rítust, a már megkezdett tizennégy éven aluli gyermek csak abban az esetben követi az átlépő felet, ha e tekintetben mindkét szülő formálisan is kinyilvánította egyetértését. Az itt felsorolt módokon automatikusan rítust váltott személyeknek tizennégy éves koruk után –értelemszerűen egy alkalommal– jogukban áll visszatérni eredeti rítusukra (CCEO 34. kán. b).

6) A katolikus egyházzal teljes közösségre lépő nem katolikus keresztyéneknek meg kell őrizniük saját rítusukat, azaz a rítusuknak megfelelő párhuzamos katolikus sajátjogú egyházba kell felvételüket kérni (CCEO 35. kán.).

7) A rítusváltoztatás azon pillanattól lép hatályba, amikor az arra a jog vagy külön hatósági intézkedés alapján feljogosított személy a választott egyház helyi hierarchája, paróchusa vagy ezek megbízottja és két tanú előtt formálisan kinyilvánítja rítusváltoztatási szándékát (CCEO 36. kán.). A sajátjogú egyházhoz való csatlakozást –történjen az akár keresztelés, akár rítusváltoztatás vagy katolizálás kapcsán– minden esetben be kell jegyezni vagy jegyeztetni az érintett személy keresztlési anyakönyvi adatai közé.

V. ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK A RÍTUSTÖRVÉNYEK ÖSSZKÉPÉHEZ

1) A II. Vatikáni Zsinat tanításában a keleti katolikus egyházak szerepe jelentősen felértékelődött. Míg korábban e közösségeket inkább az egyházat ékesítő „díszekként”¹¹¹ értékelték, addig ma jelentőségüket abban látjuk, hogy rítusaik a katolikus kommunión belül sajátosan annak a hagyománynak az élő tanúi, mely az apostoloktól az egyházatyákon keresztül jutott el hozzánk, s amely az egyetemes egyház Istentől kinyilatkoztatott, osztatlan örökségének része (OE 1). Nem véletlen hát, hogy az utolsó egyetemes zsinat ezen közösségek virágzását – s nem pusztá fennmaradását¹¹² – óhajtotta (OE 1). Ezen szellemi és egyházi örökséget –mely révén a keleti egyházak jelentős szolgálatokat tettek az egyetemes egyháznak– a zsinat határozottan Krisztus egyetemes Egyháza sajátjának vallja (OE 1 és 5), és előírja, hogy világszerte gondoskodni kell valamennyi egyház növekedéséről és védelméről (OE 4).

¹¹¹ A régi jog megfogalmazásai ezt sejtették; vö. pl. CS can. 1 – § 1. *Orientalis ritus, quorum augusta antiquitas et praeclaro est ornamento Ecclesiae omni...*

¹¹² A CCEO 39. kánonjának redakciótörténete világosan jelzi, hogy a kodifikáció szándéka szerint a keleti rítusok megőrzése nem pusztán a pillanatnyi helyzet konzerválását kell hogy jelentse csupán, hanem ezen közösségek *kibontakoztatását* is; vö. *Nuntia* 22 (1986) 35.

Mint arra bevezetőnkben utaltunk, a rítustörvényeket utoljára behatóan elemző szerző egyik fontos végkövetkeztetése szerint a CIC 1917 valamint a mp. *Cleri sanctitati* fegyelmi rendje –legalábbis szórvány viszonyok esetén– már nem volt alkalmas arra, hogy a keleti közösségek fennmaradását biztosítsa.¹¹³ Ha ehhez hozzávesszük, hogy az egymást érő közel- és közép-keleti háborúk nyomán a keleti területekről történő exodus az elmúlt évtizedekben olyan méreteket öltött, ami következtében egyes keleti egyházaknak immár nagyobb része (!) él szórványban, aligha kerülheti el figyelmünket, hogy egyrészt a hatályos rítustörvények alakulásának fentiekben vázolt fő tendenciája, másrészt a keleti közösségek kondíciójának javítása mint alapvető zsinati kívánalom között lényegi feszültség mutatkozik.

2) A rítustörvények tekintetében lezajlott legfontosabb változás –a szülők egyenrangúsítása gyermekeik rítusának meghatározása tekintetében– nemhogy védené a keleti katolikus közösségeket, hanem éppen ellenkezőleg, legalábbis a szórványterületeken azok rövid időn belüli teljes beolvadását eredményezheti.¹¹⁴ A szabad választás keletiekre nézve negatív hatása abból fakad, hogy a Nyugatra emigrált keleti katolikusok keleti (“idegen”) identitásuk feladásában a nyugati társadalomba való jobb integrálódás lehetőségét látják. Mint arra *M. Brogi* is utal, a szabad szülői megegyezés lehetősége ilyen szociológiai háttérben – kiegyensúlyozott kölcsönösség helyett– azt eredményezi, hogy szinte mindig csakis a keleti férfiak élnek gyermekeik latin egyházba való iratásának lehetőségével.¹¹⁵ Más szerzők e vonatkozásban egyenesen a kulturális és vallási örökség megtagadását eredményező «ethnofugal» jelenségről beszélnek.¹¹⁶ II. János Pál pápa a keleti kódex bemutatása kapcsán a Püspöki Szinódus előtt tartott beszédében mindenesetre kifejezetten megerősítette készségét, hogy a keleti katolikus egyházak számára hátrányosnak bizonyuló rendelkezéseket kész a keleti kódex által kilátásba helyezett pápai részleges jog keretében kiigazítani “amennyiben az valóban szükségesnek bizonyul majd a keleti egyházak támogatása és virágzása tekintetében, olyan területeken ahol a keleti katolikusok kisebbségben vannak”.¹¹⁷ Ilyen részleges jogszabály azonban a kódex kihirdetése utáni első kilenc évben nem született, még a kétségkívül az eltűnés határán levő keleti közösségek tekintetében sem.¹¹⁸

¹¹³ BASSETT, *Determination*, lásd: 2. jegyzet.

¹¹⁴ Ezt a tényt egyébként eleinte a kodifikáció vezetői is elismerték; így például az egyház hierarchikus felépítéséről szóló szövegtervezet újbóli felülvizsgálata kapcsán: „Sul tavolo era la difficile scelta tra il dare precedenza ai diritti primari dei genitori e mettere sullo stesso piano, in questa vitale materia, il marito e la moglie, e ciò che è conforme alle tradizioni orientali e ad una radicata mentalità, e forse richiesto dalla salvaguardia delle Chiese orientali”, in *Nuntia* 22 (1986) 26.

¹¹⁵ Vö. BROGI, *I cattolici* (vö. 15. jegyzet), 225.

¹¹⁶ THÉRIAULT, *Canonical Questions* (29. jegyzet), 202.

¹¹⁷ *Nuntia* 31 (1990) 15.

¹¹⁸ Bizonyosan ilyen közösségnek kell minősítenünk a szír egyházat. A szír rítust követő szétszóródott hívők létszáma már a hatvanas években sem haladta meg a 80.000 főt (a párhuzamos ortodox közösség akkoriban mintegy 130.000 főt számlált); vö. SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, *Oriente cattolico. Ceni storici e statistiche*, Città del Vaticano ³1962, 174. Minthogy a korábban az antióchiai tradíciót követő

Mínthogy a kilátásba helyezett szentszéki részleges jog sem tartalmazna többet, mint az apa rítusának kötelező követését (azaz a régi kodifikáció rendszeréhez való visszatérést), a rítusszabályok változása tekintetében összességében az állapítható meg, hogy azok révén –mindenekelőtt az anya gyermeknevelés tekintetében fennálló egyenjogúságának mint alapjognak a hangsúlyozásából adódóan¹¹⁹– a jelen kodifikáció a keleti katolikus egyházak szempontjából még a korábnál is lényegesen kedvezőtlenebb törvényi feltételeket teremt.

3) A krisztushívők alapvető jogai mint az individuális autonómia megnyilvánulási formái a kánonjogban nem minősülnek a szó szoros értelmében vett „alkotmányos” vagy „fundamentális” jogoknak, és megfelelő súlyú indokok esetén a törvényhozó korlátozásukat elrendelheti.¹²⁰ Ugyanakkor a vonatkozó törvényhozói megnyilatkozások alapján a közeljövőben ilyen irányú elmozdulás kevésbé tűnik valószínűnek.¹²¹

Mínthogy a jogszabályi keretek nem alkalmasak a II. Vatikáni Zsinat (OE) irányelvei teljesülésítésének biztosítására –jóllehet az ott kifejtett célokat a Törvényhozó továbbra is magáénak vallja– úgy tűnik, hogy azok realizálására a törvények alkalmazása, azaz az egyházi *közigazgatás* szintjén kell törekedni. A

melkíták eredeti rítusukat a XIII. századra teljességgel a bizáncival cserélték fel, a maroniták pedig napjainkra majdnem ugyanilyen mértékben ellatinizálódtak, az antióchiai tradíció egyetlen hiteles képviselőjének immár az említett, szociológiai szempontból a nyilvánvaló megszűnés határára került közösség tekinthető. A CCEO 29. és 30. kánonja által kilátásba helyezett szentszéki jog kihirdetése ezért például esetükben különösen indokoltnak tűnik, nemcsak a latin hanem a nagyobb létszámú keleti katolikus egyházak viszonylatában is.

¹¹⁹ E szempont elsődlegessé válásában jelentős szerepet játszott a *Mulieris dignitatem* kezdetű apostoli levél tanítása (n. 24,4), in AAS 80 (1980) 1653. köv.; vö. *Nuntia* 29 (1989) 44; *Nuntia* 31 (1991) 15.

¹²⁰ Ezt nemcsak a már említett szentszéki részleges jog kilátásba helyezése bizonyítja, hanem azon tény is, hogy a keleti férj házasságkötés kapcsán történő automatikus rítusváltoztatási jogosultságát –amely a kodifikáció és jelentős szerzők egybehangzó véleménye szerint szintén alapvető jog– a törvényhozó végül mégis megvonta; vö. *Nuntia* 28 (1989) 26; *Nuntia* 29 (1989) 44; PRIMETSHOFER, *Interrituelles* (vö. 9. jegyzet), 352.

¹²¹ [11] „A Kódexet tehát mind egészében mind egyes kánonjaiban az egész egyház fogadja derűs lélekkel és bizalommal abban, hogy követése minden keleti egyházra azon mennyei kegyelemket fogja árasztani, melyek azokat az egész világon mindinkább felvirágoztatják. E felhívás különösen azon kódexbeli *normákra* vonatkozik, amelyek ismételtelen figyelmem középpontjában álltak, s végül amelyekről úgy döntöttem amint a Kódexben állnak, mivelhogy a római pápa szükségesnek tartja őket az egyetemes egyház javára és az egyház igazságos rendjének valamint a Krisztustól megváltott ember *legalapvetőbb és elidegeníthetetlen jogainak megőrzésére*. [12] Ezen normák között említendőek [...] a *szülők közös megegyezésére vonatkozóak gyermekeik rituális hovatartozása tekintetében*. Higgyétek el, hogy a «Urak Ura» és «Királyok Királya» sosem fogja megengedni, hogy ezen törvények szorgalmas megtartása a keleti egyházak javát veszélyeztesse”; *Discorso del Santo Padre alla presentazione del CCEO alla XXVIII Congregazione generale del Sinodo dei vescovi (il 25. X. 1990)*, nn. 11-12, in *Nuntia* 31 (1990) 14-15, [kiemelés általunk].

hatályos jog e vonatkozásban nézetünk szerint néhány megfontolásra érdemes jelzést ad.

Így a rítusváltoztatáshoz szükséges szentszéki közreműködésnek a CIC 112. kán. 1. § 1° által kilátásba helyezett formája (*licentia*) a latin megyéspüspökök számára lehetőséget nyújt arra, hogy amennyiben híveik egy keleti katolikus egyházhoz való csatlakozásra kérnek tőlük felhatalmazást, azt gyakorlatilag minden esetben rugalmasan megadhassák.

Mint ismeretes, a klasszikus felfogás szerint a rítusváltoztatás közigazgatási úton való megadása *kegy* (*gratia*), azaz olyan egyedi hatósági intézkedés amelyre senkinek nem lehet jogigénye.¹²² Az engedély (*licentia*) viszont –mint azt több szerző kifejezetten hangsúlyozza– legalábbis a latin jogban *nem* kegyintézkedés, hanem olyan egyedi határozat, mely feltétele annak, hogy egy bizonyos cselekményt a törvény szerint, az előjáróval való kellő hierarchikus közösségben hajtsanak végre.¹²³ A CIC 112. kán. 1. § 1°-ben alkalmazott jogeszköz, tudniillik az *engedély*, mint speciális közigazgatási intézkedési forma –nézetünk szerint– tehát műfajánál fogva utal arra, hogy a törvényhozó elsődleges szándéka e ponton *nem* az engedélyhez mint előzetes feltételhez kötött jelenség *visszafogása* (szemben a felmentéshez kötött cselekményekkel; vö. “vulnus legis”), hanem egy olyan előzetes kontrol biztosítása mely képes kiszűrni azon *ritka* eseteket, amikor a rítusváltoztatás *feltételes jogával* való élés az adott közösség számára nyilvánvaló kárt okozna.

Egyes szerzők a *licencia* kifejezés kapcsán viszont egyenesen azt hangsúlyozzák, hogy az egy olyan jog gyakorlására való felhatalmazást jelent, mely alapjában már részét képezi az érintett személyek alany jogi szférájának. Eszerint az engedély *elnyeréséhez* való jog (s így a sajátjogú egyháztagság megválasztása) a kánonjogban végső soron *alanyi jog* lenne, melynek gyakorlását az illetékes hatóság –szemben a hagyományos kegyintézkedés esetén fennálló teljes körű mérlegelési szabadsággal– csak a közjó érdekében korlátozhatná bizonyos esetekben.¹²⁴

A rítusváltás szándéka és a hatóság ezzel kapcsolatos mérlegelési joga mögött a *magánautonómia* és a *közérdek* közti feszültség húzódik meg. Mindenestre a keleti kodifikáció is a magánautonómia favorizálása irányában tett döntő lépéseket akkor, amikor a szülők és a tizenégy éven felüli személy rítusra vonatkozó döntési szabadságát részesítette előnyben a keleti egyházak törvényho-

¹²² A kegyintézkedés ezen szorosabb értelemben vett intézménye azonban a krisztushívők jogainak formális megfogalmazódása nyomán fokozatosan háttérbe szorult a tágabb értelemben vett kegyintézkedések (pl. felhatalmazások) javára; CANOSA, *La presunzione* (vö. 88. jegyzet), 616.

¹²³ Így pl. ERDŐ, *Egyházjog* (vö. 34. jegyzet), 87.

¹²⁴ CANOSA, *La presunzione* (vö. 88. jegyzet), 623. Lényegileg hasonló megközelítésben egy másik szerző szerint az engedély a közigazgatási hatóságnak a magánérdek szférájába kizárólag a koordináció érdekében történő olyan közbejövetele, melynek célja egy adott tevékenység megengedése, miután mérlegelte annak a közérdekkel való összhangját... egy olyan felhatalmazás, ami egy jogszabály által a jogalany tekintetében felállított korlátozást hárt el, így állítva helyre az alany eredeti szabadságát; vö. D’OSTILIO, *Il diritto* (vö. 71. jegyzet), 324-325, 318.

zói eszközökkel történő támogatásával szemben.¹²⁵ Az említett szerző gondolatmenetét követve, e törvényalkotási tendencia tükrében felvetődik a kérdés, hogy vajon a magánautonómiából fakadó jogok korlátozása a rítusváltoztatás területén (mint ahogy azt a licencia kifejezés is sugallni látszik), nemde csak valóban kivételes esetekre szabad-e hogy szorítkozzon?

Noha a keleti kódex által alkalmazott terminológia, azaz a hatósági beleegyezés (*consensus*) nyilvánvaló kapcsolatban áll az engedéllyel (*licentia*), amennyiben ez utóbbi nem más mint valami megtételére vagy elhagyására való képesítés, amely nem abszolút módon, hanem a törvényes hatóság beleegyezésének feltételével megengedett,¹²⁶ a keleti norma *szövege* (mely mint tudjuk a törvényt magyarázat elsődleges eszköze), az engedély kifejezés mellőzése következtében az említett különösen rugalmas elbírálási lehetőséget közvetlenül nem sugallja. Ez aligha véletlen, hiszen egy keleti egyház elhagyására történő felhatalmazási kérelem mérlegelésekor –a megadó akár a Szentszék akár az érintett keleti megyéspüspök legyen is– a keleti egyházak említett védelmének biztosítása érdekében mindig súlyozottan kell figyelembe venni az érintett közösség szociológiai állapotát is. (A latin egyházat természetesen ugyanúgy megilleti azon feltételrendszer védelme, mely lényegileg érintheti működését.¹²⁷ A létszám minimális csökkenésének lehetősége azonban –minthogy az összes keleti katolikus egyházak együttes létszáma is pusztán mintegy 1-2 %-át teszi ki a latinénak– esetében aligha tekinthető ilyen alapvető érdeknek.)

4) A sajátjogú egyházak egyenrangúak, úgyhogy a rítus címén egyik sem előzi meg a többi, ugyanazok a jogaik és kötelezettségeik (OE 3). Ezen zsinati elvből pedig *jogvédelem* következik amellelt, hogy a rítusközi kapcsolatokban is valamennyi sajátjogú egyház helyzete egyenlő. Ezért ha a törvényhozó szándéka szerint bizonyos pontokon mégis jogi egyenlőtlenség kialakítása volna szükséges (például éppen egyes keleti katolikus közösségek védelmében), e ténynek a jogból kifejezeten ki kell tűnnie, és kétség esetén a szöveget a jogegyenlőség értelmében kell magyarázni.¹²⁸

Ezen igen fontos alapelv azonban –ha valóban a II. Vatikáni Zsinat által szándékolt hatást kívánjuk általa elérni– árnyaltan értendő. Az OE 3 célja min-

¹²⁵ Vö. *Nuntia* 28 (1989) 20-21, 23, továbbá írásunk 41. oldala.

¹²⁶ "Licentia est facultas aliquid agendi vel omittendi, quod permittitur non modo absolute, sed sub conditione consensus legitimae auctoritatis, secus prohibetur", in A. VAN HOVE, *De privilegiis, de dispensationibus* (Commentarium Lovaniense I/5), Mechliniae-Romae 1939, 312.

¹²⁷ Mással aligha indokolható azoknak a század első felében keletkezett szentszéki rendelkezésnek a hatályban tartása, melyek révén –a keleti kódex egészének összefüggésében nyilvánvaló anomáliaként– házas keleti katolikus papok akkor sem működhetnek az amerikai kontinensen (azaz pont azon területen ahol a hívek szentszóródottsága miatt éppen a legnagyobb számban volna rájuk szükség), ha sajátjogú részleges joguk egyébként nem írja elő kötelezően a papi celibátust (CCEO 758. kán. 3. § b); vö. *Nuntia* 28 (1989) 62, 102, valamint SACRA CONGREGAZIONE PER LA CHIESA ORIENTALE, decr. *Cum data fuerit* (art. 12), I. III. 1929, in AAS 21 (1929) 155; ID., decr. *Qua sollerti* (n. 6), 23. XII. 1929, in AAS 22 (1930) 103; ID., decr. *Graeci-rutheni ritus* (n. 15), 24. V. 1930, in AAS 22 (1930) 349.

¹²⁸ Ezt hangsúlyozza pl. ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 133.

denek előtt a «ritus praestantia» elvén alapuló, a latin rítus számára biztosított egyoldalú előnyök megszűnésének immár egyetemes zsinat szintjén történő ünneplés kinyilvánítása volt. Következésképpen a rítusok jogegyenlőségét kimondó alapelv a keletiekről szóló zsinati határozat már idézett, más célkitűzéseivel összhangban magyarázandó. A határozat megalkotóinak ugyanis nyilvánvalóan nem az volt a szándéka, hogy a korábbi tételes jogi előnyök (*praestantia iuridica*) helyett most a latin egyház szociológiai-társadalmi túlsúlyából és vonzerejéből fakadó olyan másik előnyrendszert szentesítsenek (*praestantia sociologica*), mely ugyancsak a keleti egyházak jelentős részének fokozatos beolvadását eredményezné.

Noha az interrituális törvényeket valóban a sajátjogú egyházak közti egyenlőségből kiindulva kell magyarázni (azaz a *tételes jogrendben* aszimetriák csak azon pontokon feltételezhetők ahol azt a törvényhozó kifejezetten jelzi), ezen elvből nem következik, hogy ugyanezen interrituális szabályok *alkalmazásánál* is feltétlen matematikai értelemben vett egalitárius szempontoknak kell érvényesülniük.¹²⁹ Mint azt láthattuk –az egyetlen CCEO 33. kán. kivételével– a latin és a keleti egyházakra olykor gyökeresen eltérő társadalmi adottságaik ellenére is ugyanazon interrituális szabályok vonatkoznak. Egy közismert jogelv szerint viszont az alapvetően egyenlőtlenekre alkalmazott egyenlő törvények hatásaikban éppoly igazságtalanok lehetnek, mint az egyenlők egyenlőtlen törvények alá vetése. Mindebből nyilvánvaló, hogy a valamennyi keleti rítus élő formában történő megőrzését előíró, fentebb említett zsinati irányelv realizálása csak valamennyi jogalkalmazó fokozott felelősvállalása esetén lehetséges.

5) A rítustörvények hatékonyságát egyébiránt nagy mértékben érintette azon kedvezőtlen tény is, hogy 1983 után –részben a latin kódex már említett fogalmazásbeli pontatlanságai miatt– mértékadó szerzők magyarázták egymással szöges ellentétben a hatályos jogot.¹³⁰ Ezen nézetek között, mint láttuk –a «lex posterior derogat priori» elv követőivel szemben– indirekt törvényhozói megnyilatkozások a két kódex relatív autonómiáját hangsúlyozó szerzői véleményeket támasztják alá.¹³¹ Ám hogy a kódexek viszonyának értelmezésében mennyire nincs összhang a szakirodalomban, azt szembetűnően jelzi, hogy a kódexeket autonóm jogrendek mintájára felfogó kánonjogászok is (éppen az autonómia mértékének eltérő módon történő értelmezése eredményeként) egymással ellentétes gyakorlati következtetésekre jutnak. Így például egyes szerzők a rítushoz való tartozást mintegy “kettős kötöttségnek” tekintve úgy vélik, hogy a latin férj a CIC 112. kán. 1. § 2° ellenére sem léphetne át magánál a jog erejénél fogva felesége keleti katolikus egyházába, mert –bár ő e jogcselekményre képes volna– a keleti megyéspüspök nem képes átvételére külön hatósági intézkedés nélkül.¹³²

¹²⁹ Lásd pl. a *licentia* kifejezés jelentéstartalmából adódó, fentebb említett sajátos praxis lehetőségét.

¹³⁰ Vö. pl. 42. és 47. oldal. Az erre alapuló eltérő joggyakorlat pedig –a belőle fakadó kölcsönös bizalomvesztés révén– nehezebben orvosolható, mint egy esetleg hátrányos, de *egységesen és következetesen* alkalmazott jogszabály, mely esetben a feszültség gyökere nyilvánvalóan objektív jellegű, s mint ilyen könnyebben korrigálható.

¹³¹ A kérdés áttekintéséhez lásd: ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 129-133.

¹³² BROGI, *Licenza presunta* (vö. 87. jegyzet), 664, 667.

Noha a szerző ugyanezen munkájában meggyőzően bizonyítja, hogy a törvényhozó szándéka a két kódex relatív autonómiájának következetes fenntartása, a szóban forgó autonómiának a két jogrend kvázi-szeparációjává történő erősítése révén (vö. az ímént idézett példa) mégis azon nézeteknek ad táptalajt, melyek a törvényhozás logikáját éppen ezen abszurditás –azaz a CIC norma önmagában vett hatástalansága és így végső soron értelmetlensége– ellen védendő jutnak arra az egyébként nem szükségszerű következtetésre, hogy a CIC, mint ugyanazon törvényhozó által ugyanazon témakörben hozott későbbi egyetemes norma, az interrituális kérdésekben módosította a keleti jogot («lex posterior derogat priori»)¹³³ A későbbi jog szükségszerű módosító hatásáról alkotott ezen nézet ellenben könnyen mellőzhető, ha a kódexek közötti autonómiát nem merev interpretációs elvként, hanem rugalmas *alkalmazási* elvként kezeljük. A két megközelítés közötti lényegi különbség abban áll, hogy míg az előbbi alapján az egyik kódex minden olyan kánonja esetében ahol nincs *kifejezetten* említve a másik kódex jogalanyainak köre, eleve ki kell zárunk, hogy a másik kódex alanyai is a szóban forgó kánon *alá érthetőek* legyenek (ami persze számukra direkt kötelezettséget ettől még természetesen nem jelent), addig az utóbbi nézet azt megengedi.¹³⁴

Igaz, jogtechnikai szempontból a szerzők által feltételezett kódex-relációk mindegyike megengedhető. A gyakorlat szempontjából azonban hatásuk más és más. Nézetünk szerint a zsinati ekkleziológiai kép egy jelentős dimenzióját (vö. OE 5: önkormányzati jog) pontosabban jeleníti meg a két kódex relatív autonómiáját feltételező, s a kodifikáció által is *kifejezetten* szándékolt rendszer.¹³⁵

Ennél is fontosabb azonban, hogy csak a két kódex autonómiájából kiinduló rendszer esetén van lehetőség arra a *ius commune* szintjén is, hogy a törvényhozó a veszélyeztetett keleti közösségek védelmében aszimmetrikus szabályokat hozzon. Éppen erre egyetlen példa jelenleg a CCEO 33. kánonja. Egyébként –mint már jeleztük– a «lex posteriori» elv tarthatatlanságára utal, hogy annak következetes alkalmazása esetén –többek között– például azt kellene állítanunk, hogy az említett keleti kánon hatályon kívül helyezte a CIC 112. kán. 1. § 2°-t. Ilyen szándék azonban a kodifikáció során sehol nem nyilvánult meg. Sőt éppen ellenkezőleg, az áttérés jogát, mint a házastársak közötti egyenlőség megjelenítőjét, alapjogként kezelték. Bár ezen jogok is korlátozhatóak, a latin hívők esetében azonban –a jelen körülmények között– az nem volna elégségesen indokolható.

A mondottakból leszűrhető, hogy a rítusszabályok tekintetében az egyik leg-sürgetőbb kérdés a szerzői vélemények konszenzusra hozása! Amíg ez nem történik meg, addig a jogalkalmazás zavarokat fog szenvedni. A rítustörvények tekintetében különösen fontos a kánoni nyugalom, ez pedig nyilvánvalóan nem tehető attól függővé, hogy az egymásnak ellentmondó szerzői vélemények közül ki éppen mit olvasott.

¹³³ FÜRST, *Das Sakrament* (vö. 36. jegyzet), 121-122.

¹³⁴ Vö. ERDŐ, *A szentségi jog* (vö. 10. jegyzet), 130-131.

¹³⁵ A relatív autonómiát biztosító rendszer preferenciája egyébként nyilvánvaló a CCEO 1. kánonjának kodifikáció alatti szövegfejlődéséből is. Ennek összefoglalásához lásd: M. BROGI, *Il nuovo Codice orientale e la Chiesa latina*, in *Antonianum* 66 (1991) 39-49.

6) A rítustörvények kialakításánál a jelen kodifikációnak egy kettős, egymással nyilvánvaló feszültségben levő szempontnak kellett megfelelnie: egyrészt a magánautonómia szférája kiterjesztésének, másrészt a keleti katolikus egyházak kibontakoztatását előírányzó zsinati elvnek. Noha a latin-keleti viszony szabályozására vonatkozóan (éppen a szóban forgó zsinati elv konkrét jogi formába öntése céljából) a kodifikáció során egy sor javaslat született,¹³⁶ azok egy kivétellel minden esetben elutasítást nyertek, éppen a magánautonómia szempontjának előnyben részesítése miatt.

7) Ahhoz, hogy a rítusbeli hovatartozást rendező egyetemes keretszabályok valóban be tudják tölteni rendeltetésüket, két területen is lényegi előrelépés volna szükséges. Egyrészt a helyi körülményekhez alkalmazkodó komplex részleges normagyűjteménnyel kellene felszámolni a kódexbeli szabályozásban fellelhető joghézagokat. (Ezek közül többre a jelen tanulmány is felhívta a figyelmet.) Másrészt az illetékes egyházi hatóságoknak megfelelő hatékonyságú szankciókkal kellene biztosítani e normák követését.

Jelen tanulmányunk –és nem kevésbé a gyakorlatban naponta mutakozó visszasságok– nyomán azonban az a kérdés is felvetődhet, hogy –tekintettel éppen e törvények alacsonyfokú hatékonyságára– a rítusszabályok adminisztratív eszközökkel történő garantálásának erőltetése helyett nem volna-e egyszerűbb és az egyház lelkipásztori tevékenységének hatékonysága, valamint az egyházközi kapcsolatok minősége szempontjából is kedvezőbb a rítusszabályok –legalábbis hallgatólagos– mellőzése. Ha figyelembe vesszük, hogy a –bármilyen oknál fogva– más rítushoz szokott krisztushívők szándékait és meggyőződését aligha lehet elméleti érvekkel megváltoztatni, illetve hogy esetleges hatékony szankciók alkalmazása lelkipásztori szempontból igencsak kétélű és meglehetősen kétséges hatékonyságú eszköz, különös élességgel vetődhet fel e dilemma.

Mint láttuk, a rítusváltoztatáshoz szükséges felhatalmazást végső soron ma a megyéspüspökök is megadhatják, vagyis nincs gyakorlati akadálya annak, hogy a rítustörvények alkalmazása tekintetében akár már ma is egy sokkal rugalmasabb praxis alakulhasson ki. Igaz, a CCEO 32. kánonja és a CIC 112. kánonjához adott szentszéki leirat magyarázata kapcsán a Keleti Kongregáció egykori altitkára hangsúlyozta, hogy ezen újszerű rendelkezések célja nem annyira a sajátjogú egyháztagság megváltoztatásának könnyítése (azaz –ha jól értjük– a váltás lehetőségének megadására feljogosító *kánoni okok* tetszőleges kiterjeszhetőségének biztosítása), mintsem pusztán az *eljárás mód* egyszerűsítése volt. A rítusváltás ugyanis, folytatja ugyanezen szerző, olyan lépés amely a saját náció hagyományaitól, a saját gyökerektől való elszakadást is eredményezi. Az átlépéshez szükséges eljárás ezért magában kell hogy foglalja az átlépési szándékot kiváltó motívumok alapos értékelését is. A Törvényhozó eszerint –a rítus jogi védelmének érdekében (vö. OE 4; CCEO 40. kán.)– továbbra is a hit saját rítus szerinti megélését tekinti a krisztushívők jogának, míg a saját rítusról való lemondás lehetősége tekintetében korlátot állít.¹³⁷

¹³⁶ Vö. pl. 40-41. oldal.

¹³⁷ BROGI, *Licenza presunta* (vö. 87. jegyzet), 668.

Kétségtelenül igaz, hogy a rítusváltás engedélyezése mindíg megfelelő mérlegelést követel. Ugyanakkor aligha életszerű az a megállapítás, mely szerint a rítusváltoztatás ténye az, amely a saját tradícióval történő szakítást eredményezi. Az átlépési kérelemek jelentős részének esetében e törés már jóval korábban lezajlott, s a változtatási kérelem tulajdonképpen csak a tényleges helyzet és a formális jogállás közötti feszültség megszüntetésére irányul. Úgy tűnik éppen ezért előremutatóbb az a kánonjogi irodalom szintjén már kifejezetten megfogalmazott –de mérsékeltőbb formában a kodifikáció tendenciáiban is egyértelműen felismerhető– nézet, amely szerint a rítusbeli hovatartozás kérdésének meghatározásában jóval nagyobb szerephez kell jutnia a magánautonómia szempontjának.

Aligha vitatható tény, hogy nem az a keleti rítusú, akit pusztán a statisztikák és anyakönyvi bejegyzések tartanak akként számon, hanem az aki –formális hovatartozásától függetlenül– *azonosul* a szóban forgó közösséggel, és ténylegesen annak liturgikus, fegyelmi lelkeségi és teológiai hagyományait követve éli keresztény hitét. (A rítusváltási kérelmek rugalmasabb elbírálása összességében így a keleti katolikus közösségek érdekeit is szolgálja, mert ennek révén szám-szerű képet lehet alkotni az asszimiláció mértékéről, amely egyedül szolgálthat tárgyilagos alapot az esetlegesen szükségessé váló speciális intézkedések kieszközléséhez.)

A tényleges helyzet és a statisztikai adatok közelítése tehát –úgy tűnik– mind a lelkipásztori tevékenység, mind az egyházközi kapcsolatok előmozdítása szempontjából célszerű lenne, s az új kodifikáció által a megyéspüspököknek juttatott jogkörnél fogva lehetséges is.

* * *

Gondolatmenetünk lezárásaként szükségesnek tartjuk még egy igen fontos szempont kiemelését, mely bizonyos mértékben relativizálja a törvényhozói szinten lezajlott, keletiek szempontjából kedvezőtlen változásokat.¹³⁸

Tapasztalati tény, hogy a keleti katolikus egyházak jövője szempontjából nem annyira a formális jogszabályok, mintsem az ezen közösségek által képviselt tradícióról alkotott kedvező *helyi* értékítélet (és az ahhoz elengedhetetlen, feszültségmentes kapcsolatokra való törekvés) a meghatározó.¹³⁹ Valójában ez –és úgy tűnik csakis ez– motiválhatja hatékonyan a területen élő nagyobb létszámú egyházak megyéspüspökeit, hogy éljenek a jogalkalmazásban –mint láthattuk– már ma is benne rejlő azon rugalmassági tényezőkkel, melyek egyedül képesek bizonyos mértékben kompenzálni azt a többé kevésbé mindenütt jelen levő folyamatos lemorzsolódást, mely egyrészt az elvándorlásból, másrészt pedig abból a tényből fakad, hogy a keleti tradíció elsajátítása (éppen annak komplex megjelenési formái miatt) a szokásosnál is szorosabb egyházi kapcsolatot feltételez.

¹³⁸ Vö. elsősorban 62–63. oldal.

¹³⁹ A keleti kodifikációs bizottság (PCCICOR) második plenáris ülésén a rítusszabályok újbóli vitájának kapcsán elhangzó, hasonló kicsengésű véleményekhez lásd: *Nuntia* 29 (1989) 40–41, 45.

Eltelkintve itt a nemzetiségi differenciáktól, amelyek egyes régiókban nyilvánvalóan tovább terhelik a rítuskérdéssel kapcsolatos problematikákat, a keleti rítusok élő jelenlétének továbbvitele a katolikus egyházban tehát döntő mértékben függ attól, hogy egy közösség mennyire tudja alakítani a más rítusúak katolicitásáról alkotott képét; mennyire akarja és képes nemcsak befelé megjeleníteni hanem *kifelé is* közvetíteni azon az egész katolikus egyház számára gyümölcsöző értékeket, melyek a többi rítusban esetleg kisebb hangsúllyal jelennek meg, s így közvetítésük a környezet számára is valódi gazdagodást jelent.